

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

27

Płk dr Sylwester SADOWSKI

WYZNACZNIKI KLASYFIKACYJNE W SZTUCE OPERACYJNEJ

Studium

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej

S/4162

05-004162-002-0

WARSZAWA

68793

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

WYDZIAŁ WOJSK LĄDOWYCH

Plk dr Sylwester SADOWSKI

**WYZNACZNIKI KLASYFIKACYJNE
W SZTUCE OPERACYJNEJ**

Studium

WARSZAWA

1999

SPIS TREŚCI

WSTĘP	3
1. PODSTAWY METODOLOGICZNE BADAŃ	6
1.1. Geneza, przedmiot i zakres badań.....	6
1.2. Cel badań, problemy i założenia badawcze.....	10
1.3. Metody badawcze i hipoteza robocza.....	13
2. WALKA ZBROJNA – PODSTAWOWA KATEGORIA SZTUKI WOJENNEJ	15
2.1. Podstawy klasyfikacji zjawisk walki zbrojnej.....	17
2.2. Właściwości, istota i specyfika walki zbrojnej.....	21
2.3. Uczestnicy i reguły walki zbrojnej.....	29
2.4. Rodzaje działań wojsk a formy walki zbrojnej.....	39
2.5. Sztuka wojenna – jej przedmiot i podział.....	49
3. OPERACJA – PODSTAWOWA KATEGORIA SZTUKI OPERACYJNEJ	57
3.1. Charakter i istota operacji.....	59
3.2. Rodzaje operacji.....	66
3.3. Dowodzenie i planowanie operacyjne.....	73
ZAKOŃCZENIE	81
BIBLIOGRAFIA	84
ZAŁĄCZNIKI	86

WSTĘP

Do niedawna głównym **wyznacznikiem** klasyfikacji zjawisk i problemów związanych z walką zbrojną był **szczebel** w hierarchii struktur organizacyjnych sił zbrojnych. Powszechnie przyjmowano, że od pojedynczego żołnierza (drużyny) do szczebla związku taktycznego, np. do dywizji to zagadnienia taktyczne. Problemy operacyjne rozważano zwykle na poziomie korpusu, armii, frontu (grupy armii). Natomiast do sfery strategicznej klasyfikowano sprawy całościowego użycia sił zbrojnych.

Konfrontacja dotychczas stosowanych w Siłach Zbrojnych RP podziałów z poglądami, które znajdują powszechną akceptację w armiach państw NATO doprowadziła do licznych dylematów klasyfikacyjnych, zarówno w obszarze teorii, jak i praktyki dowodzenia. Stąd wynika potrzeba nowego, bardziej uniwersalnego spojrzenia na kwestie klasyfikacji zjawisk militarnych oraz rozpatrzenia ich istoty i charakteru w ramach wszechstronnych badań. Uczyniono w tym kierunku już pierwszy, śmiały krok. Są nimi pionierskie, na gruncie Wojska Polskiego, propozycje Mariusza Wiatra i Ryszarda Wróblewskiego dotyczące zakwalifikowania kategorii **operacji**.

Bezpośrednią inspiracją do podjęcia się tego niezwykle złożonego zadania była między innymi wyraźna bardzo sugestia M. Wiatra, który stwierdził: „Należałoby tu postawić przysłowiową kropkę nad „i” oraz jednoznacznie przyznać, że **problematyka operacji** jest domeną **sztuki operacyjnej**”¹.

Prezentowane w tym studium wyniki badań stanowią właśnie próbę postawienia tej przysłowiowej kropki nad „i”. Są one częścią ogólnego wysiłku naukowego Katedry Sztuki Operacyjnej Wydziału Wojsk Lądowych,

¹ M. Wiatr: *Między strategią a taktyką*, Toruń 1999.

która od kilku lat stanowi wiodący ośrodek propagowania procedur dowodzenia operacyjnego zgodnych ze standardami obowiązującymi w NATO oraz nowego spojrzenia na kategorie operacyjne.

Przedmiotem wnikliwych analiz i ocen, których wyniki zawarto w niniejszym studium są dwa główne pojęcia – walka zbrojna i operacja. Celem badań było przede wszystkim wykazanie, że to **walka zbrojna** jest podstawową kategorią sztuki wojennej, a **nie wojna** jak niejednokrotnie wskazuje się w wielu publikacjach. Z kolei **operację**, którą postrzegano jako **złożoną formę walki zbrojnej** poddano wszechstronnym ocenom w celu udokumentowania, że jest ona nie tylko podstawową kategorią, lecz także ogólnym przedmiotem zainteresowania sztuki operacyjnej.

Drugim, praktycznym celem poszukiwań było wyodrębnienie w obszarze prowadzonych badań – **wyznaczników**, które spełniałyby rolę „klucza” umożliwiającego szybkie sklasyfikowanie danego zjawiska militarnego.

Obszar, możliwości czasowe oraz indywidualny charakter prowadzonych badań stanowił źródło istotnych ograniczeń, które zostały przedstawione w rozdziale pierwszym – metodologicznym.

Rozdział drugi, zawiera wyniki **głównego kierunku** badań, które zostały skupione na walce zbrojnej, jako podstawowej kategorii sztuki wojennej. Problemy walki zbrojnej poddane zostały wszechstronnej ocenie, szczególnie w aspekcie reguł prawa międzynarodowego. W wyniku przeprowadzonych analiz udało się zidentyfikować zasadnicze kryteria podziału sztuki wojennej, a także wyodrębnić **wyznacznik**, który pozwala dokonać klasyfikacji zjawisk do dwóch obszarów sztuki wojennej – strategii oraz sztuki operacyjnej i taktyki.

W rozdziale trzecim, poświęconym problemom operacji, przedstawione zostały rozwiązania służące przede wszystkim uzasadnieniu, że kategoria celu

nie może być uznana za wyznacznik operacyjnego charakteru form walki zbrojnej, natomiast stanowi istotny wskaźnik rozmachu i charakteru operacji. W świetle przeprowadzonych analiz i ocen udało się również wygenerować wyznacznik, który pozwala sprawnie zakwalifikować dane zjawisko do klasy problemów operacyjnych albo do sfery zagadnień taktycznych.

Prezentowane w tym studium konstatacje i konkluzje mają przede wszystkim charakter teoretyczny i choć są oparte na wnikliwej ocenie współczesnej rzeczywistości zbrojnej wymagają weryfikacji, która jest przewidywana w planie dalszych badań. Autor liczy na cenne opinie P.T. Czytelników i będzie wdzięczny za wszystkie uwagi, które przyczynią się do dalszego rozwoju teorii sztuki operacyjnej.

1. PODSTAWY METODOLOGICZNE BADAŃ

1.1. Geneza, przedmiot i zakres badań

Problematyka nazewnictwa w piśmiennictwie wojskowym oraz w praktyce dowodzenia, jak już wspomniano we wstępie, stanowiła w Siłach Zbrojnych RP swoistą „piętę Achillesa” szczególnie na początku lat dziewięćdziesiątych², gdy podjęto prace na rzecz narodowego systemu obronnego. Wielki wkład w rozwój narodowej myśli wojskowej wniósł w tym okresie prof. Stanisław Koziej oraz jego współpracownicy Jacek Pawłowski i Józef Marczak, których dorobek naukowy znalazł bardzo szybko powszechne uznanie. Ich dziełem jest również oryginalna klasyfikacja zjawisk militarnych, która w świadomości wielu oficerów funkcjonuje do dziś.

W połowie lat dziewięćdziesiątych zbliżenie Polski do NATO spowodowało ożywienie zainteresowania sztuką operacyjną sił zbrojnych państw Sojuszu. Pod kierownictwem naukowym profesora Adama Tomaszewskiego, a następnie profesora Jerzego Zielińskiego nastąpił dalszy dynamiczny rozwój różnorodnych form współpracy naukowej i dydaktycznej, które zaowocowały pierwszym w historii WP ćwiczeniem dowódczo-sztabowym prowadzonym zgodnie z procedurami dowodzenia NATO pk. „Maj 96”, w którym również uczestniczyli oficerowie sił zbrojnych NATO.

W następnych latach poprzedzających wstąpienie Polski do NATO Katedra Sztuki Operacyjnej spełniała nadal przodującą rolę w propagowaniu doktryny użycia sił zbrojnych NATO oraz Połączonych Sił Zbrojnych Sojuszu. W rezultacie zabiegów naukowych i dydaktycznych opracowano

² Por. St. Kołcz: *Klasyfikacja działań bojowych*, Myśl Wojskowa nr 1, Warszawa 1992, s. 28.

szereg opracowań, w których przedstawione zostały podstawowe kategorie sztuki operacyjnej. Analiza i ocena tych kategorii w świetle dotychczas przyjmowanej klasyfikacji zjawisk pola walki doprowadziła szybko do wniosków, że istnieją w tym zakresie istotne różnice. Zwracał na nie uwagę przede wszystkim Mariusz Wiatr, który jest autorem wielu nowatorskich opracowań na temat dowodzenia operacyjnego.

Powyższe uwarunkowania, a także aktualny status Polski jako pełnoprawnego członka Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego powoduje, że przed komórkami naukowymi Akademii Obrony Narodowej stanęły nowe wyzwania. Istnieje bowiem obiektywna potrzeba zweryfikowania poglądów w zakresie klasyfikacji zjawisk militarnych oraz ogólnych i szczegółowych pojęć stosowanych dotychczas w sztuce wojennej. Ich celem powinna być uniwersalna klasyfikacja podstawowych kategorii sztuki wojennej i sztuki operacyjnej, a w dalszej perspektywie stworzenie spójnej teorii użycia sił zbrojnych w operacji. Na tej drodze zanotowano już pierwsze sukcesy w postaci obronionych rozpraw promocyjnych i przyjętych nowatorskich opracowań naukowych, lecz jest to zaledwie początek całego cyklu badań służących generalnie znowelizowaniu podstaw teorii sztuki operacyjnej.

Tematyka podjęta przez autora niniejszego studium dotyczy ogólnej teorii sztuki operacyjnej, wiąże się jednak istotnie z **ogólną teorią sztuki wojennej**, gdyż podstawowym **przedmiotem** zainteresowania badawczego była – **walka zbrojna** ujmowana jako zjawisko społeczne, rozpatrywana także w aspekcie politycznym i prawnym na tle zjawiska **wojny i pokoju**. Szczegółowym, a bardziej precyzyjnie określając – **dodatkowym przedmiotem badań** były różnorodne **definicje** walki zbrojnej, które funkcjonują zarówno w teorii jak i praktyce. Zostały one poddane szczegółowej analizie głównie pod kątem istotnej zawartości merytorycznej.

W podobny sposób potraktowany został drugi podstawowy **przedmiot** badań – **operacja**, która była postrzegana jednoznacznie jako – **forma walki zbrojnej**.

Głównym obiektem rozpatrywań w obszarze operacji była przede wszystkim **kategoria celu operacji**, który został między innymi poddany wszechstronnej ocenie jako potencjalny wyznacznik operacyjnego szczebla dowodzenia. Istotnym przedmiotem analiz i ocen był również proces dowodzenia i planowania operacji, gdzie poszukiwano również istotnych różnic pomiędzy sferą sztuki operacyjnej, a taktyki. Podkreślić przy tym należy, że wymienione przedmioty badań były głównie rozpatrywane przez pryzmat praktyki walki zbrojnej i operacji, który znajduje swoje odbicie przede wszystkim w doświadczeniach z prowadzonych konfliktów zbrojnych. W tym zakresie najwięcej wykorzystano wnioski z wojny w Zatoce Perskiej w 1991 r.

Zjawiska walki zbrojnej poddane zostały wszechstronnej ocenie, również w aspekcie prawnym, który stanowił jednocześnie udokumentowanie między innymi jej powszechnego charakteru. Zakres rozpatrywań walki zbrojnej i operacji był podporządkowany celowi badań, a przede wszystkim wygenerowaniu **wyznaczników klasyfikacyjnych**, stad nie wszystkie zagadnienia były traktowane jednakowo, np. zostały pominięte kwestie zasad sztuki wojennej, a także marginalnie potraktowane zostały środki walki, gdyż chodziło przede wszystkim o wyeksponowanie w walce **czynnika ludzkiego**.

Indywidualny charakter badań stymulował również zakres prowadzonych analiz i ocen w obszarze szczegółowych kategorii operacyjnych, takich jak np. środek ciężkości, linie operacyjne, punkt kulminacji itp. Pojęcia te na tym etapie poszukiwań nie stanowiły przedmiotu wnikliwego zainteresowania badawczego, skupiono się przede wszystkim na kategoriach fundamentalnych, których wszechstronne poznanie i właściwe

1.2. Cel badań, problemy i założenia badawcze

Sztuka operacyjna jest najmłodsza specjalnością z działów sztuki wojennej. Jej powstanie wiąże się najczęściej z narodzinami i ewolucją zjawiska określanego mianem – **operacja**. Instytucjonalny charakter uzyskała jednak sztuka operacyjna dopiero w 1929 roku po wydaniu w Związku Radzieckim pracy W. Triandafiłowa „Charakter operacji współczesnych armii”. Natomiast w siłach zbrojnych państw NATO oficjalnie wyróżniono sztukę operacyjną stosunkowo niedawno, na początku lat osiemdziesiątych. Integracja Sił Zbrojnych RP ze strukturami dowodzenia NATO stworzyła sytuację pozwalającą na swobodny przepływ i wymianę myśli teoretycznej także w zakresie sztuki operacyjnej. Zaistniały również dogodne instytucjonalne możliwości rozwoju współpracy naukowej pomiędzy ośrodkami naukowymi Wojska Polskiego, a armiami czołowych państw Sojuszu.

Przedstawiona wyżej sytuacja stworzyła potrzebę nowego, szerszego spojrzenia na problematykę sztuki operacyjnej, w tym przede wszystkim jej **podstawowe pojęcia (terminy)**, które określane są również mianem – **podstawowe kategorie**. Są to kolejne wyzwania dla Katedry Sztuki Operacyjnej, która obecnie zajęła czołowe miejsce wśród ośrodków naukowych zajmujących się problematyką operacji w siłach zbrojnych państw NATO.

Koresponduje z nimi wysiłek podjęty przez autora, ukierunkowany na **uporządkowanie podstaw teorii sztuki operacyjnej** poprzez zweryfikowanie klasyfikacji zjawisk walki zbrojnej i wojny. Ich głównym celem, w pierwszym etapie badań, było wykazanie, że **walka zbrojna, a nie wojna** jest podstawową kategorią sztuki wojennej. W drugiej kolejności chodziło o udokumentowanie, że pojęcie **operacja**, ma ogólny, fundamentalny charakter i **stanowi podstawową kategorię sztuki**

operacyjnej. Przedstawione cele poznawcze służyły osiągnięciu celu o praktycznym zastosowaniu, którym było **wyodrębnienie wyznaczników wpływających na klasyfikacje kategorii sztuki operacyjnej.** Fundamentalnym do tej pory wyznacznikiem klasyfikacyjnym jest, jak już na wstępie wspomniano, szczebel organizacyjny danej struktury sił zbrojnych. W poszukiwaniach badawczych dążono nie tylko do zidentyfikowania nowych wyznaczników, ale również do uzasadnienia ich wpływu na właściwą klasyfikację poszczególnych zjawisk towarzyszących walce zbrojnej i wojnie. Chodziło przede wszystkim o wygenerowanie takich szczególnych kategorii lub ich właściwości, które spełniałyby rolę „**klucza**” pozwalającego szybko „**wejść**” do odpowiedniej klasy zjawisk, tj. na przykład do problemów taktycznych lub operacyjnych.

Stosownie do tak sformułowanych celów zidentyfikowano dwa główne problemy badawcze:

- **pierwszy:** jak, w świetle podstawowych determinantów, prezentują się zależności pomiędzy **zjawiskami wojny i walki zbrojnej** i w związku z tym dla jakich dziedzin (dyscyplin) naukowych powinny one stanowić **przedmiot badań?**

- **drugi:** jakie miejsce wśród form walki zbrojnej zajmuje **operacja** i jakie jej właściwości decydują o jej ogólnym charakterze jako **przedmiocie badań sztuki operacyjnej?**

W zakresie każdego z powyższych głównych problemów zostały wyróżnione problemy szczegółowe, których pomyślne rozwiązanie warunkowało zakończenie sukcesem całokształtu poszukiwań badawczych. W ich obszarze koncentrowano się przede wszystkim na wyodrębnieniu wyznaczników klasyfikacyjnych, stąd też niezwykle istotnym problemem było ustalenie – co decyduje o zakwalifikowaniu danego zjawiska walki zbrojnej do pewnej klasy?

Problemy szczegółowe zidentyfikowano w poszczególnych częściach rozdziałów merytorycznych, którymi są kolejne podrozdziały niniejszego studium. Zawarto w nich również wyniki badań tych problemów, które zaprezentowane zostały na tle ogólnych rozpatrywań służących rozwiązaniu głównych problemów badawczych.

W badaniach **założono praktyczny, społeczny wymiar walki zbrojnej**, którą rozpatrywano przede wszystkim w aspekcie militarnym, na tle historycznych uwarunkowań. Formy walki zbrojnej rozpatrywano w świetle ich współczesnego i przyszłościowego charakteru na bazie aktualnego stanu rozwoju sił zbrojnych przede wszystkim państw wchodzących w skład Sojuszu Północnoatlantyckiego. Egzemplifikacji podstawowych kategorii dokonano głównie w oparciu o rozwiązania przyjmowane w Siłach Zbrojnych Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej oraz w strukturach dowodzenia sojuszniczego NATO.

1.3. Metody badawcze i hipoteza robocza

Zastosowane w procesie badawczym metody dostosowane zostały do przyjętych celów oraz przedmiotu badań. Miały one przede wszystkim charakter teoretyczny, głównie indukcyjny.

Do rozwiązywania poszczególnych problemów posługiwano się głównie procedurami semantyki logicznej oraz metodologii nauk. Najszerzej przy tym korzystano z teorii definicji, zarówno klasycznych jak i najnowszych.

W procesie badawczym nie dążono do wypracowania nowych definicji. W oparciu o dostępny materiał porównawczy próbowano natomiast zidentyfikować istotę zagadnień nadając dotychczas stosowanym definicjom charakter treściowy.³ Stąd też, szczególnie we wstępnym etapie badań, wiele wysiłku zajęło poszukiwanie w materiałach źródłowych, głównie o historycznym charakterze **pojęć (terminów)** stosowanych do określenia zjawisk **walki zbrojnej i operacji**.

Podkreślić należy, że analizy i oceny kategorii operacyjnych prowadzono również w oparciu o dostępne opracowania o charakterze normatywnym i szkoleniowym. Bogatym źródłem informacji były również wnioski i doświadczenia z wojen i lokalnych konfliktów zbrojnych. Wykorzystano również opracowania studyjne zawierające wyniki najnowszych badań z zakresu walki zbrojnej i sztuki operacyjnej, w tym głównie materiały z sympozjów i konferencji naukowych przeprowadzonych w AON w ciągu ostatnich kilku lat. W szerokim zakresie korzystano także z opinii ekspertów wojskowych, szczególnie specjalistów z zakresu sztuki operacyjnej.

³ Wyróżniane są trzy podstawowe typy definicji: zakresowe, znaczeniowe (leksykalne) i treściowe. W definicji treściowej termin jest określany poprzez wyluszczenie treści, najlepiej istotnej. Szerzej na ten temat na początku drugiego rozdziału.

W świetle analiz i ocen prowadzonych we wstępnym etapie badań stwierdzono, że dynamiczny rozwój środków walki, przede wszystkim broni o strategicznym przeznaczeniu, spowodował **takie „rozszerzenie” pola walki**, że w praktyce **znielowane zostały różnice pomiędzy wojną, a walką zbrojną. Wojna** zdominowała walkę zbrojną do tego stopnia, że została nawet uznawana za **podstawową kategorię sztuki wojennej**.⁴

Prowadzone badania wskazują, że zjawiska wojny i walki zbrojnej są od siebie zależne, lecz w świetle podstawowych determinantów występują pomiędzy nimi bardzo istotne różnice, które pokazały m.in., że zjawiskiem o szerszym charakterze jest wojna (pokój), natomiast **walka zbrojna** dotyczy bojowego zastosowania przede wszystkim **sił zbrojnych**, jako **zwartej** (głównie, regularnej) **wojskowej struktury organizacyjnej**.

Powyższe konstatacje i konkluzje upoważniają zatem do sformułowania **hipotezy roboczej**, w której stwierdza się, że:

- przedmiotem badań i jednocześnie podstawową kategorią **sztuki wojennej** jest **walka zbrojna** (rozumiana w szerokim aspekcie);

- przedmiotem badań i jednocześnie podstawową kategorią **sztuki operacyjnej** jest **operacja** (rozumiana jako złożona forma walki zbrojnej).

W świetle powyższych tez poszukiwania **wyznaczników klasyfikacyjnych** powinny być prowadzone w zakresie **stosunku do zjawiska walki zbrojnej** oraz w obszarze **właściwości operacji**, jako jej formy.

⁴ Por. *Podstawowe kategorie sztuki wojennej*, opr. zbiorowe AON, Warszawa 1996, s. 31.

2. WALKA ZBROJNA - PODSTAWOWA KATEGORIA SZTUKI WOJENNEJ

Dla wszystkich osób zajmujących się problematyką militarną teza zawarta w tytule rozdziału wydaje się truizmem . Jednakże przeprowadzone we wstępnym etapie badań analizy skłaniają niestety, do zgoła innych wniosków.

Okazuje się bowiem, że kategoria **wojny** zdominowała kwestie **walki zbrojnej** do tego stopnia, że twierdzenie o podstawowym charakterze tego drugiego zjawiska, znajdującego się w obszarze zainteresowania sztuki wojennej, trzeba po prostu udowodnić. Temu celowi służył pierwszy, główny kierunek badań, którego wyniki są zaprezentowane w tym rozdziale. Jego zasadniczą treść stanowią analizy i oceny zasadniczych determinantów walki zbrojnej ujmowanej w kategoriach społeczno- politycznych, militarnych i prawnych, rozpatrywanych w kontekście zarówno historycznych, jak **przede wszystkim współczesnych uwarunkowań**.

Głównym przedmiotem rozważań prezentowanych w tej części studium są merytoryczne podstawy klasyfikacji zjawiska walki zbrojnej rozpatrywane przede wszystkim na tle zjawiska wojny i pokoju . Z tego względu uznano, że konieczne jest przedstawienie Czytelnikom naukowych podstaw dokonywanych podziałów. Uczyniono to na początku tego rozdziału .

Drugi kierunek badań stymulował **praktyczny cel badań**, którym było **wyodrębnienie i uzasadnienie wyznaczników** wpływających na klasyfikację kategorii sztuki operacyjnej. Chodziło tutaj o ustalenie zarówno takich kategorii, jak również ich cech, właściwości, które pozwalają praktykom w sposób możliwie prosty i szybki właściwie zakwalifikować dane zjawisko, problem o militarnym charakterze, np. do obszaru taktyki, sztuki operacyjnej lub strategii. Poszukiwania tych wyznaczników

prowadzono także w obszarze kolejno rozpatrywanych w tym rozdziale zagadnień, jednak ostateczne wnioski sformułowane zostały w końcowej jego części w formie ogólnej konkluzji.

W tym miejscu należy również odnieść się do samego pojęcia-**kategoria**. Jest ono powszechnie stosowane w ramach poszczególnych nauk do oznaczania zwykle najważniejszych (zasadniczych) terminów.

Podstawowe kategorie to takie terminy, które mają dla danej dziedziny (dyscypliny) i specjalności naukowej **znaczenie fundamentalne**. Na bazie tych pojęć wspierane są zwykle konstrukcje poszczególnych teorii i kierunków naukowych. Na przykład w filozofii za podstawowe kategorie uważa się pojęcia bytu i świadomości, a z kolei w naukach ekonomicznych do tej klasy zaliczane są najczęściej takie terminy jak: kapitał, towar, pieniądz, zysk itp.

W sztuce wojennej również można wyróżnić pojęcia (terminy), które mają taki fundamentalny charakter dla całej konstrukcji tej dyscypliny naukowej. Autor wyraża nadzieję, że przedstawione w tym rozdziale treści jednoznacznie udokumentują prawdziwość zawartej w tytule rozdziału tezy i przekonują także do takiego poglądu wszystkich P.T. Czytelników tego studium.

2.1. Podstawy klasyfikacji zjawisk walki zbrojnej

Treści zawarte w tej części studium adresowane są przede wszystkim do młodszej generacji pracowników naukowo - dydaktycznych, którzy zajmują się problematyką walki zbrojnej i wojny. Niezależnie bowiem od podejścia i sposobu definiowania oraz klasyfikowania nauk wojskowych (wojennych) i jej dyscyplin nie ulega wątpliwości, że każda nauka posługuje się językiem, który określa się mianem **języka naukowego**. Stanowi on, w powszechnej opinii metodologów⁵, **formalny aspekt systemu naukowego**.

Warto zatem przybliżyć podstawowe zagadnienia semantyki logicznej, a przede wszystkim jej podstawowe założenie, że poszczególnym **wyrażeniom** w każdym języku przyporządkowuje się sens czyli **znaczenie**. Jest ono różnie definiowane przez logików, jednak najczęściej za **sens wyrażenia**, przysługujący mu w danym języku, uważa się **sposób rozumienia** przypisany temu wyrażeniu przez reguły tego języka. Szczególnie ważną rolę spełniają w języku wyrażenia określane mianem **nazwy**. Są to wyrażenia, które nadają się na podmiot (lub orzeczenie) w zdaniu prostym, czyli inaczej mówiąc, spełniające funkcje **oznaczenia**. **Oznaczenie** jest to **wskazywanie**, poprzez sens danej nazwy, na **jakiś przedmiot (zjawisko)**, o którym można tę nazwę **zgodnie z prawdą orzec**. Przedmioty oznaczane przez jakąś nazwę, przy pewnym jej znaczeniu, nazywane są **desygnatami tej nazwy**, przy tym znaczeniu. **Zbiór wszystkich desygnatów** jakiejś nazwy stanowi jej **zakres**, czyli **denotację**. Natomiast wyróżniony przez **znaczenie nazwy**, **zespół cech przysługujący**

⁵ Prezentowane w tym rozdziale treści oparte są głównie na publikacji prof. Stanisława Kamińskiego pt. *Nauka i metoda*, wyd. TN KUL, Lublin 1992.

wspólnie wszystkim jej desygnatom (i tylko im) stanowi **treść**, czyli **konotację** tej nazwy.

Podkreślić należy, że dość często znaczenie wyrażenia będącego **nazwą** określane jest mianem **pojęcia**, w celu uniknięcia nieporozumień każde wyrażenie winno mieć w języku jedno znaczenie, czyli być **jednoznaczne**. Istnieją jednak wyrażenia wieloznaczne, tzw. **homonimy** oraz **wyrażenia częściowo wieloznaczne**, o znaczeniach zasadniczo różnych, lecz pod pewnym względem takich samych, tzw. **pojęcia analogiczne**.

W języku naukowym precyzja sądów i jednoznaczność nazewnictwa stanowi podstawowe wymaganie, stąd bardzo duże znaczenie przywiązuje się do opracowania swoistej terminologii stosowanej w poszczególnych dziedzinach i dyscyplinach naukowych. W powszechnym odczuciu **definiowanie** ma być właściwie głównym narzędziem walki o precyzję języka i myśli naukowej. Jest to określenie **znaczenia wyrazu**, sprowadzające się zwykle do sprecyzowania **jego treści** i zorientowania w jego możliwym **zakresie**, co ułatwia **właściwe posługiwanie się wyrazem**⁶.

Warto w tym miejscu wyróżnić trzy podstawowe rodzaje definicji, to jest definicje zakresowe, znaczeniowe (leksykalne) i treściowe. **Zakresowa definicja terminu** jest zdeterminowaniem wprost zakresu tego terminu w drodze „**zrównania**” go z wyrażeniem oznaczającym te same desygnaty. **Definicja znaczeniowa, czyli leksykalna** przytacza równoznacznik, natomiast w **definicji treściowej** - termin jest określany poprzez wyłuszczenie jego **treści, najlepiej istotnej**⁷.

Omówione wyżej zagadnienia stanowią punkt wyjścia do przedstawienia głównego problemu, tj. klasyfikowania przedmiotów

⁶ Por. *Słownik języka polskiego* PWN, Warszawa 1993, s. 368.

⁷ Por. St. Kamiński, op. cit. s.13; w niniejszym studium preferowane są definicje **treściowe**.

i zjawisk. Podkreślić przy tym należy, że **obiektem klasyfikacji nie są nazwy**, lecz **zakresy tych nazw**, czyli zbiory desygnatów, tj. określona rzeczywistość. Zaliczenie zaś do określonej klasy przedmiotów (zjawisk) następuje poprzez wyróżnienie ich pewnych, charakterystycznych **cech**, które stanowią podstawę do włączenia ich w poczet określonego zbioru. Relację całkowicie porządkującą zbiór jest stosunek całkowicie spójny, przechodni i antysymetryczny. Jeżeli przedmioty są pod pewnym względem jednorodne, to otrzymuje się ich **klasy**, a jeśli nie, to możliwe jest zastosowanie typologii, czyli zabiegu polegającego na **wyróżnianiu** (w obrębie danego zbioru) **przedmiotów wzorcowych** (realnych albo idealnych), które posiadają cechy zdecydowane i powtarzające się u innych oraz na grupowaniu pozostałych przedmiotów wokół nich.

Operacja podziału logicznego może być dokonana na klasach przedmiotów, czyli zakresach nazw i pojęć. W wyniku spiętrzenia podziałów logicznych powstaje klasyfikacja, czyli podział wielostopniowy. Gdy klasyfikację stosuje się do dziedziny jednorodnych przedmiotów empirycznych otrzymamy systematykę. Dla formalnej poprawności podziału i klasyfikacji wymaga się, aby były **wyczerpujące** (zakresy członów adekwatne w stosunku do zakresu całości) i **rozłączne** (zakresy członów nie krzyżują się). Do pozaformalnych postulatów najczęściej zalicza się: ostrość, naturalność, zgodność z zadaniami poznawczymi oraz ciągłość.⁸

Przedstawione wyżej zagadnienia służą wykazaniu, że podstawą dokonywania wszelkich klasyfikacji jest przede wszystkim wnikliwe poznanie **określonych przedmiotów i zjawisk**. Chodzi bowiem o wyróżnienie ich charakterystycznych cech, właściwości, a także funkcji, które z kolei mogą być determinantami do ich grupowania, szeregowania i hierarchizowania.

⁸ Szerzej, patrz : St. Kamiński , op. cit s. 250.

W kontekście powyższych uwarunkowań szczególnie ważne jest w naukach wojskowych (wojennych), a głównie w sztuce wojennej ustalenie właściwej hierarchii zjawisk. Nie jest to trudne w sytuacji gdy przedmiotem badań zajmują się ludzie związani bezpośrednio z praktyką wojny i zbrojnych działań wojennych. Nie trzeba bowiem nikomu udowadniać, że zarówno wojna jak i walka zbrojna są aż nadto realne i boleśnie dotykającymi człowieka zjawiskami. Nieprzypadkowo również najwybitniejszymi teoretykami wojskowości zostali wysłużeni, doświadczeni generałowie, tacy jak Carl von Clausewitz czy Henri Jomini. Trudno bowiem mieć zaufanie do naukowca, który swe rozważania i analizy prowadzi tylko na podstawie tzw. „wiedzy książkowej” w bardzo pejoratywnym znaczeniu tego określenia. Teza o empirycznym i praktycznym wymiarze zjawisk walki zbrojnej i wojny wydaje się niepodważalną, stąd abstrahując od kwestii miejsca nauk wojskowych (wojennych) oraz miejsca teorii sztuki wojennej w systematyce nauk, podkreślić należy ich wszechstronną **poznawalność**, która umożliwia takie właściwe ich klasyfikowanie.

2.2. Właściwości, istota i specyfika walki zbrojnej

Zjawisko walki zbrojnej ma charakter społeczny i jako takie towarzyszy człowiekowi od początku funkcjonowania w strukturach zorganizowanych. Potrzeba obrony interesów grupy społecznej, plemienia zrodziła bowiem potrzebę podjęcia walki zbrojnej, a co za tym idzie potrzebę zorganizowania sił zbrojnych. Charakter walki, a także konieczność wyboru wodza, dowódcy, który będzie kierował siłami zbrojnymi w walce stymulowała z kolei potrzebę wyposażenia go w **nadzwyczajne atrybuty władzy wojskowej**, zapewniające mu możliwość wprowadzenia w życie swoich decyzji. Tym **atrybutem władzy wojskowej jest rozkaz wojskowy**, który upoważnia dowódcę do dysponowania życiem podległych żołnierzy dla osiągnięcia celów walki zbrojnej.

Wielu naukowców uważa, że powstanie zjawiska walki zbrojnej zainicjowało proces tworzenia wyższych form zorganizowania społecznego tj. organizacji państwowej. Pogląd ten w pełni podzielamy, zważywszy, że to pomyślne zakończenie walki i zdobyte łupy stworzyły podstawy ekonomiczne dla sprawowania władzy politycznej przez zwycięskich wodzów, którzy nie chcieli jednak po bitwie oddać atrybutów władzy i dalej ją sprawowali również w okresie pokoju.

Analiza historyczna rozwoju państw o ustroju niewolniczym, a następnie w okresie feudalnym wskazuje, że podstawą sprawowania władzy państwowej było dysponowanie siłami zbrojnymi. Również współcześnie przekonujemy się często, że władza wojskowa jest zasadniczą formą władzy rzeczywistej, gdy w drodze zamachów stanu przejmują władzę rozmaite junty wojskowe.

Rozwój cywilizacji ludzkiej to również historia wojen, w których podstawowym sposobem rozstrzygnięcia sporów była **walka zbrojna**. Praktycznie do pierwszej wojny światowej formy walki zbrojnej były jednak

na tyle ograniczone, że nie stanowiły dominującego zjawiska w życiu społeczeństw. Niemniej już w okresie wojen napoleońskich dostrzeżono i wyartykułowano niszczący charakter walki zbrojnej. W tym zakresie największe zasługi przypisuje się generałowi Clausewitzowi .

W swoim fundamentalnym dziele zatytułowanym „O wojnie” Carl von Clausewitz przeprowadził wszechstronną analizę **walki zbrojnej**, wykazując jednocześnie **polityczny charakter wojny**. Równocześnie jednak poprzez rozpatrywanie wojny w kategoriach „rozszerzonego pojedynku” doprowadził do faktycznego **utożsamienia pojęć wojny i walki zbrojnej**. Z tego też względu powoływanie się na tezy Clausewitza we współczesnych warunkach powinno być poprzedzone gruntowną analizą jego poglądów, które przecież zostały sformułowane w określonych historycznych i politycznych uwarunkowaniach.

Przedstawione wyżej przyczyny spowodowały, że tradycyjnie problematyką **walki zbrojnej** zajmuje się nadal **sztuka wojenna**. Świadczą o tym publikacje zarówno współczesnych teoretyków wojskowych jak i dzieła klasyków. Z pewnością można do nich zaliczyć również francuskiego generała Henri Jominiego, który w swej najważniejszej pracy pt. „Zarys sztuki wojennej” zjawiska walki zbrojnej niemal zupełnie nie dostrzega skupiając się na problematyce strategicznej. Mimo tego doceniany jest powszechnie wkład tego teoretyka do rozwoju sztuki operacyjnej, gdyż jest on autorem podstawowych pojęć stosowanych współcześnie w tej specjalności sztuki wojennej.

Globalny charakter kolejnych wojen pogłębił jeszcze bardziej proces integracji wojny i walki zbrojnej. Rozwój środków walki, a szczególnie zastosowanie broni jądrowej, spowodował jednak refleksję nad walką zbrojną, która znalazła odbicie w pracach angielskiego teoretyka wojskowego B.H. Liddell Harta. Jego koncepcja strategiczna - działań pośrednich

zmierzała bowiem do ograniczenia niszczącego wpływu walki zbrojnej, tj. środków rażenia na przebieg i wynik wojny.

Praktyka polityczna po II wojnie światowej to okres przede wszystkim tzw. zimnej wojny której wyznacznikiem był wyścig zbrojeń prowadzony pomiędzy dwoma supermocarstwami dysponującymi bronią jądrową. Środki walki szybko osiągnęły zasięg nie tylko globalny, ale również kosmiczny. Takie możliwości bojowe doprowadziły do sytuacji, w której **osiągnięcie celów strategicznych było (i jest możliwe nadal) bez rozwijania operacyjnego wojsk**. W tej sytuacji polityczni dysponenti strategicznych sił jądrowych, utrzymywanych w ciągłej gotowości bojowej, mogą uruchomić środki rażenia, których skutki spowodują takie zniszczenia, że do **walki zbrojnej po prostu nie dojdzie**. Polityczne warunki do zainteresowania formami walki zbrojnej, takimi jak na przykład operacja, zaistniały dopiero na początku lat osiemdziesiątych w wyniku odprężenia, któremu towarzyszył jednocześnie rozwój konwencjonalnych środków walki. Spowodowało to równocześnie odrodzenie sztuki operacyjnej w siłach zbrojnych państw NATO. Początek lat dziewięćdziesiątych to proces stopniowego zbliżania do Sojuszu państw byłego Układu Warszawskiego i dogodne możliwości wymiany myśli wojskowej. To jednocześnie okres wypracowywania narodowych koncepcji w zakresie sztuki wojennej.

Badania prowadzone w Akademii Obrony Narodowej na początku lat dziewięćdziesiątych zaowocowały szeregiem prac poświęconych podstawowym kategoriom sztuki wojennej. Jednakże w fundamentalnym opracowaniu wydanym w 1996 r pod tytułem „Podstawowe kategorie sztuki wojennej” na **pierwszym miejscu** znajdują się **definicje wojny**, natomiast zjawisko walki zbrojnej skwitowane zostało następująco: „Wojna jest zjawiskiem, którego nieodłączną cechą jest walka zbrojna. Bez tego nie ma

wojny i nie istnieje samo pojęcie wojna.”⁹ W dalszej części tej publikacji odniesiono się do walki jedynie w kategoriach taktycznych.

W przedstawionej wyżej sytuacji, potrzebę podjęcia problematyki walki zbrojnej dostrzegł zespół badawczy pod kierownictwem naukowym prof. Bogdana Szulca, który opracował szereg prac poświęconych tym zagadnieniom. Na szczególne wyróżnienie zasługuje w tym miejscu opracowanie zbiorowe pt. „Prawa i reguły walki zbrojnej” wydane w 1997 r.

W świetle uwarunkowań związanych z rozwojem sztuki operacyjnej, a przede wszystkim na bazie twórczej inspiracji, którymi są nowatorskie poglądy m.in. Mariusza Wiatra i Ryszarda Wróblewskiego zawarte w ich najnowszych publikacjach, wyeksponowanie właściwości i istoty walki zbrojnej wydaje się wręcz niezbędne.

Przeprowadzone w procesie badawczym analizy i oceny doprowadziły do wniosku, że główną przyczyną utożsamiania zjawiska walki zbrojnej i wojny jest niewłaściwie sformułowany **cel** i tej kategorii poświęcono najwięcej uwagi na początku tego rozdziału. Natomiast pozostałe determinanty dotyczące tych zjawisk będą kojarzone w kolejnych podrozdziałach.

W pierwszej kolejności przedmiotem analiz i ocen były **warunki zaistnienia zjawiska** określanego mianem **walki zbrojnej**.

Stwierdzono, że niejako **warunkiem niezbędnym** (łac. „sine qua non”) walki zbrojnej jest istnienie dwóch stron, co najmniej dwóch ludzi, którzy dysponują bronią, tzn. **środkiem** walki pozwalającym fizycznie wyeliminować przeciwnika z walki. To eufemistyczne sformułowanie oznacza, że w walce zbrojnej dopuszczalne jest **legalne zabijanie jednego człowieka przez drugiego**. Krwawy charakter walki wyeksponował już

⁹ Op. Cit. s. 21

dawno generał Clausewitz, który stwierdza, że istotą walki zbrojnej jest **krwawe rozstrzygnięcie**.

Drugim warunkiem zaistnienia zjawiska walki jest **gotowość do jej podjęcia przez obie strony** dla realizacji przeciwstawnych, lecz merytorycznie jednakowych celów. Celowość z kolei świadczy o tym, że **walka zbrojna ma charakter zorganizowany**. Celem każdej ze stron walczących jest **pokonanie przeciwnika**, czyli odniesienie **zwycięstwa**.

Celów walczących stron nie należy jednak mylić z obiektywnym wynikiem walki zbrojnej. Wynik walki zbrojnej to jednoznaczne rozstrzygnięcie na czyją stronę „przechyliła” się **szala zwycięstwa**, a czym udziałem jest gorycz klęski (porażki). Zatem, aby **nastąpiło ostateczne rozstrzygnięcie**, kto jest lepszy, która strona **góruje** nad przeciwnikiem musi dojść do ich **starcia, konfrontacji**, czyli do walki zbrojnej. Podkreśla to dobitnie Carl von Clausewitz: „żadna bitwa się nie odbyła bez obustronnej na to zgody”.¹⁰

Walka zbrojna polega na zorganizowanym starciu i **wzajemnym niszczeniu (obezwładnianiu)** przeciwników, którzy wszelkimi dostępnymi środkami dążą do pokonania drugiej strony. Pamiętać jednak należy, że stawką w tej **konfrontacji jest życie walczących ludzi**, z utratą którego muszą się liczyć podejmujące walkę zbrojną strony. **Ryzyko jest więc nieodłącznym elementem walki zbrojnej**, a poniesione straty stanowią niejako koszty jej podjęcia. Podczas walki obie strony dążą do tego aby własne straty zminimalizować, a zadać jak największe straty przeciwnikowi, który w ich wyniku może zaprzestać walki, tzn. podda się lub ucieknie z pola walki. **Zadawanie ciosów przeciwnikowi**, którego w wyniku poniesionych strat pozbawia się zdolności do walki stanowi zatem zasadniczą **treść walki zbrojnej**.

¹⁰ C.Clauzewitz: *O wojnie*, Lublin 1995, s. 263

Józef Konieczny jeden z czołowych przedstawicieli Zespołu Teorii Walki, pracującego w Wojskowej Akademii Technicznej, formułuje następujące warunki, które powinna spełniać każda ze stron uczestniczących w walce:

- 1) cel, który strona realizuje jest wspólnym celem wszystkich obiektów do niej należących;
- 2) strona winna zawierać co najmniej jeden obiekt, który należy do klasy niszczycieli co najmniej jednego obiektu nie należącego do strony;
- 3) przynajmniej jeden niszczyciel strony musi być aktywnym niszczycielem obiektu nie należącego do strony;
- 4) obiekty należące do tej samej strony nie niszczą się wzajemnie;
- 5) istnieje co najmniej jeden obiekt należący do strony.¹¹

Powyższe warunki w pełni korespondują z dotychczasowymi rozważaniami przy założeniu jednak, że **obiektem w walce jest człowiek**. Czynniki ludzki zawsze będzie determinował zjawisko walki zbrojnej. Wielomilionowe straty ludzkie poniesione przez wojujące państwa podczas obu wojen światowych w mijającym wieku nie wyeliminowały niestety zjawiska walki zbrojnej, **którego istota polega na rozstrzygającym starciu walczących stron**. Walka zbrojna jest zatem swoistym „krwawym kryterium”, w którym danina krwi (straty bezpowrotne i sanitarne w sile żywej) przesądza o zwycięstwie lub klęsce. Jednakże dążenie za wszelką ceną do pokonania przeciwnika bez zwracania uwagi na straty może zakończyć się przysłowiowym „pyrrusowym zwycięstwem”.

Formalnym przejawem ostatecznego zwycięstwa nad przeciwnikiem jest złożenie broni, poddanie się i podpisanie **aktu kapitulacji**. Walka może

¹¹ por. Biuletyn Zespołu Teorii Walki WAT, Warszawa 1968 r.

jednak nie przynieść rozstrzygnięcia, wówczas walczące strony mogą zdecydować się na zawieszenie broni, zwane również rozejmem.

W świetle powyższych rozpatrywań można w podsumowaniu sformułować **podstawowe właściwości walki zbrojnej**, do których w pierwszym rzędzie należy **zaliczyć jej dwustronny i zorganizowany charakter**, w tym obustronną zdolność i gotowość do podjęcia walki (posiadanie broni czyli środka walki oraz chęć do walki).

- **Istota walki zbrojnej** polega na **starciu, konfrontacji** dwóch stron walczących, tj. uzbrojonych ludzi.
- **Specyfika walki zbrojnej** polega na **krwawym, bezwzględnym charakterze tego starcia**, w którym stawką jest życie ludzkie.
- **Treścią walki zbrojnej** jest **wzajemne zadawanie ciosów** (niszczenie, obezwładnianie), tj. pozbawianie zdolności do walki poprzez zadawanie przeciwnikowi strat (obniżanie jego potencjału bojowego).
- **Celem walki zbrojnej** jest pokonanie przeciwnika, czyli udokumentowanie nad nim swojej wyższości (przewagi) tj. **zwycięstwo**.

Ogólne właściwości i istota, a także cel (w leksykalnej formie) walki zbrojnej jest zbliżony do charakteru konfrontacji i współzawodnictwa, które mają miejsce również w innych dziedzinach życia społecznego np. mówi się o walce ekonomicznej, walce sportowej (sportach walki) itp. Jednakże żadna z tych form walki nie odznacza się wymienioną **wcześniej „krwawą specyfiką”**, stąd **zjawisko walki zbrojnej nie poddaje się uogólnieniom** w kategoriach tzw. prakseologicznej teorii walki. Z tego też względu walka zbrojna stanowi przedmiot zainteresowania również specyficznej dyscypliny naukowej – sztuki wojennej.

Wyeksponowanie **istoty walki zbrojnej** we współczesnych uwarunkowaniach ma bardzo istotne znaczenie, szczególnie z uwagi na globalne **zagrożenie terroryzmem**. Zbrojne oddziaływanie na bezbronnych ludzi jest bowiem pospolitym przestępstwem, a zabijanie starców, kobiet

i dzieci nie mieści się w kategoriach walki zbrojnej, lecz **jest po prostu zbrodnią wojenną** ściganą w myśl przepisów prawa wojennego, którego niektóre, lecz istotne postanowienia będą bliżej prezentowane w następnej części tego rozdziału.

2.3. Uczestnicy i reguły walki zbrojnej

Przedstawione w poprzednim podrozdziale rozważania miały w dużym stopniu charakter abstrakcyjny, chodziło bowiem o zidentyfikowanie istoty walki zbrojnej oraz jednocześnie wydobycie jej specyfiki. W tej części rozdziału zaprezentowane zostaną wyniki badań bardzo realnego przedmiotu, mianowicie sił zbrojnych, które poddano analizie przede wszystkim we współczesnych uwarunkowaniach.

W procesie badawczym siły zbrojne rozpatrywano głównie od strony organizacyjnej, jednakże dużo uwagi poświęcono prawnym uregulowaniom funkcjonowania sił zbrojnych, przede wszystkim okresowi wojny, podczas prowadzenia walki zbrojnej. Odniesiono się również do warunków i sposobów przygotowania sił zbrojnych do udziału w walce zbrojnej, w tym szczególnie szkolenia bojowego, gotowości i zdolności bojowej.

Warunkiem „sine qua non” zaistnienia zjawiska walki zbrojnej, co wykazano w poprzednim rozdziale jest istnienie zorganizowanej i uzbrojonej grupy społecznej, tzn. sił zbrojnych. Abstrahując od historycznego rozwoju sił zbrojnych, dla przejrzystości rozważań, założono, że we współczesnych warunkach organizatorem sił zbrojnych jest przede wszystkim państwo¹².

Państwo, jako organizacja terytorialna społeczeństw, stosownie do swoich potrzeb obronnych, jest odpowiedzialne za stworzenie sił zbrojnych. Również **państwo**, jako podmiot prawa międzynarodowego jest upoważnione do **prowadzenia wojny**. **Prawo do wojny** (j. łac. ius ad bellum) uznawane jest powszechnie jako atrybut **suwerenności władzy państwowej**. Podkreślić przy tym należy, że **celem** każdej wojny (jej następstwem) jest pokój, zwykle na warunkach strony, która w **walce zbrojnej** odniosła **zwycięstwo**.

¹² Organizatorami sił zbrojnych mogą być również struktury polityczne reprezentujące określone narody (grupy społeczne), które powołują je do prowadzenia wojny wyzwolitej, z czym w historii Polski mieliśmy do czynienia w okresie I i II wojny światowej.

Dzień Zwycięstwa obchodzony 8 maja jest zatem dniem, w którym ostatecznie **pokonane zostały Siły Zbrojne Niemiec** w 1945 roku po podpisaniu aktu bezwarunkowej kapitulacji. Warto przy tym zauważyć, że stosunki polityczne z Niemcami bezpośrednio po zakończeniu działań wojennych w II wojnie światowej nie zostały uregulowane traktatem pokojowym. Podobnie na dalekowschodnim wschodzie nie podpisała dotychczas traktatu pokojowego Japonia ani z ZSRR ani z Rosją.

Powyższe uwagi służą wykazaniu istotnych merytorycznych różnic pomiędzy zjawiskami wojny i walki zbrojnej. **Wojny prowadzą bowiem państwa, natomiast walkę zbrojną prowadzą siły zbrojne wrogich państw. Celem wojny jest pokój. Celem walki zbrojnej jest zwycięstwo.**

Przedstawione konstatacje są niezbędne także dla dokonania podziału sztuki wojennej, a przede wszystkim do rozdzielenia sfer zainteresowania strategii i sztuki operacyjnej co będzie przedmiotem szerszych rozpatrywań w końcowej części tego rozdziału.

Siły zbrojne stanowi **zwarta organizacja wojskowa**, która może mieć charakter regularny i nieregularny. Członków, osoby wchodzące w skład sił zbrojnych, określa się powszechnie mianem **żołnierzy**. Zasady powoływania obywateli do wojska, w celu odbycia służby wojskowej regulują normy prawne obowiązujące w danym państwie. Służba wojskowa może mieć charakter zawodowy (kontraktowy) lub obowiązkowy. Obecnie ze względu na czas, służbę żołnierzy dzieli się na stałą, długoterminową lub zasadniczą (roczną).

Podstawowym wyróżnikiem **żołnierza** jest **mundur wojskowy**, którego tradycje są tak długie jak historia służby wojskowej. **Mundur** jest dla każdego prawdziwego żołnierza przede wszystkim symbolem państwa, które reprezentuje, a dopiero w drugiej kolejności odzieniem. W tym miejscu warto również zatrzymać się nad **osobą żołnierza**. Zostaje nim zwykle powołany do służby młody, **zdrowy człowiek** najczęściej płci męskiej, kawaler. Podczas

służby wojskowej młodzi ludzie uzyskują status żołnierza zdolnego i gotowego do walki za **Ojczyznę**, który **nie szczędzi jej krwi ani życia**.

Powyższe uwarunkowania warto również uwzględnić przy wszelkiego rodzaju rozpatrywaniach związanych z charakterem i istotą walki zbrojnej, gdzie czynnik ludzki odgrywa najważniejszą rolę. Nie walczą bowiem czołgi, działa, rakiety, **lecz walczą ludzie (żołnierze) dysponujący środkami walki**.

W strukturze sił zbrojnych wydzielane są zwykle **rodzaje sił zbrojnych**, które przeznaczone są do działań na **poszczególnych teatrach działań wojennych**: lądowym, morskim, powietrznym. W ramach rodzaju sił zbrojnych organizowane są **rodzaje wojsk i służb**.

Struktura sił zbrojnych ma charakter hierarchiczny. W skład rodzajów sił zbrojnych wchodzi zwykle związki operacyjne (często wyższe). Związki operacyjne tworzone są najczęściej ze związków taktycznych. Podstawową jednostką wojskową są najczęściej oddziały, w których wyróżniane są pododdziały. Najmniejszym pododdziałem w wojskach lądowych jest drużyna składająca się z około 10 żołnierzy.

Organizacja sił zbrojnych dostosowana jest do potrzeb poszczególnych państw, stąd ich struktura jest bardzo zróżnicowana. Podkreślić jednak należy, że nawet państwo kościelne – Watykan utrzymuje własne siły zbrojne – Gwardię Szwajcarską. Dla dopełnienia ogólnej charakterystyki sił zbrojnych trzeba wyróżnić żołnierzy w służbie czynnej (aktualnie pełniących służbę) oraz żołnierzy rezerwy, którzy są powoływani do służby w wypadku zagrożenia lub wojny.

Przedstawiona wyżej ogólna struktura sił zbrojnych służy wykazaniu, że jest to struktura **zwarta**, tworząca **jeden zintegrowany system wojskowy**. W tym systemie każda struktura organizacyjna ma swój **własny specyficzny system kierowania**, który określa się mianem **systemu dowodzenia**. Podstawę tego systemu stanowią **dowódcy i ich organy dowodzenia**. **Immanentny charakter systemów dowodzenia** wojskowego jest niezwykle

ważną konstatacją, oznacza bowiem, że **dowodzenie (sensu stricto)** może być realizowane wyłącznie w **relacjach pomiędzy żołnierzami**. Zagadnienia dowodzenia będą w dalszej części tego opracowania szerzej rozpatrywane dla rozwiązania między innymi problemu tzw. „dowodzenia operacyjnego”.

Reguły walki zbrojnej są niemal tak stare jak samo zjawisko. Zasady walki miały początkowo **charakter zwyczajowy**. Jednak już w XII wieku p.n.e. starożytni Hindusi w kodeksie Manu mieli sformułowane zakazy używania trucizn, niszczenia urządzeń nawadniających, walki z rannymi lub chorymi oraz tymi, którzy jej zaprzestali lub nie biorą w niej udziału, a także walki jeźdźca przeciwko pieszemu.

W państwach typu feudalnego w okresie średniowiecza eksponowano **zasadę rycerskości w walce**, natomiast próbą ograniczenia walk było wprowadzenie zakazu walk w określone dni, zwane dniami pokoju bożego (j. łac. Treuga Dei).

Współczesne międzynarodowe unormowania walki zbrojnej w postaci spisanych zasad mają swój początek w połowie XIX wieku. Teofil Leško, jako pierwszy akt prawny wymienia deklarację dotyczącą reguł wojny na morzu, która przyjęta została wraz z traktatem paryskim w 1856 r.¹³. Jednak najważniejsze znaczenie miała I konferencja pokojowa w Hadze, gdzie 29 lipca 1899 r. uchwalono trzy konwencje, w tym drugą o **prawach i zwyczajach wojny lądowej**. Ponadto uchwalono trzy deklaracje dotyczące reguł walki:

- a) o zakazie używania w wojnie pocisków rozszerzających się lub rozplaszczających w ciele ludzkim (określanych później mianem pocisków „dum-dum”);
- b) o zakazie używania pocisków, których jedynym celem jest wydzielanie gazów trujących ;

¹³ T. Leško: *Międzynarodowe prawo konfliktów zbrojnych*, Warszawa 1984 , s. 51.

- c) o zakazie zrzucania pocisków i materiałów wybuchowych z balonów.

Podczas kolejnych konferencji międzynarodowych dokonano dalszego unormowania zasad prowadzenia walki zbrojnej. 18 października 1907 roku podpisano 13 konwencji, które dotyczyły szerokiego wachlarza reguł prowadzenia walki zbrojnej.

Po zakończeniu II wojny światowej 12 sierpnia 1949 roku w Genewie podpisano 4 konwencje o ochronie ofiar wojny.

Przedstawione wyżej akty prawa międzynarodowego to tylko wybrane unormowania, które mają udokumentować **prawny aspekt walki zbrojnej**. W tym kontekście warto zauważyć, że **jedynie żołnierz uczestniczący w walce zbrojnej** może w sposób legalny **pozbawić życia innego żołnierza(y)** z nieprzyjacielskiej strony. Również warto podkreślić, że **jedynie dowódca wojskowy** jest uprawniony do wydania **rozkazu nakazującego niszczenie wrogiej siły żywej (czyli ludzi)**.

Międzynarodowe uregulowania dotyczące walki zbrojnej obejmują nie tylko **bezpośrednich uczestników walki zbrojnej**, ale również wszystkie osoby znajdujące się na obszarach objętych zbrojnymi działaniami wojennymi. W tym kontekście wyróżnia się;

- a) uczestników walki zbrojnej;
- b) osoby pozbawione praw uczestnika walki zbrojnej (szpiedzy, sabotażyści, najemnicy, dezercerzy);
- c) osoby wyeliminowane z walki zbrojnej (ranni, chorzy, rozbitkowie, jeńcy);
- d) osoby nie uczestniczące w walce zbrojnej (ludność cywilna);
- e) osoby neutralne wobec walki zbrojnej (członkowie misji humanitarnych, pokojowych, dyplomatycznych, obserwacyjnych, kontrolnych, osoby prywatne państw neutralnych).

Uczestnicy walki zbrojnej w świetle prawa międzynarodowego to;

- członkowie regularnych sił zbrojnych, żołnierze walki czynnej (kombatanci), osoby towarzyszące siłom zbrojnym, zwane również osobami pomocniczymi (niekombatanci);
- członkowie nieregularnych sił zbrojnych (partyzanci, powstańcy, pospolite ruszenie): członkowie walki czynnej (kombatanci nieregularni), osoby towarzyszące nieregularnym siłom zbrojnym (kombatanci nieregularnych sił zbrojnych).

Z punktu widzenia prawa bardzo ważne znaczenie ma podział na **żołnierzy walki czynnej (kombatantów) i niekombatantów. Żołnierze walki czynnej mają prawo prowadzenia działań bojowych¹⁴**, zarówno ofensywnych jak i defensywnych. Nie ponoszą oni **żadnej odpowiedzialności za szkody wyrządzone** w toku działań zbrojnych, **jeżeli przestrzegają zasad międzynarodowego prawa wojennego**. Do kategorii **żołnierzy walki czynnej** zalicza się żołnierzy poszczególnych rodzajów wojsk i służb, z wyjątkiem żołnierzy niektórych służb specjalnych. Żołnierze walki czynnej po obu stronach wojujących mogą walczyć zarówno w oddziałach zwartych, jak i w rozproszeniu, pojedynczo, pod warunkiem, że działają w umundurowaniu własnych wojsk (a dywersanci mają wyodrębniony uniform lub znak rozpoznawczy).

Wśród żołnierzy walki czynnej szczególne miejsce oraz nadzwyczajne uprawnienia przysługują parlamentarzystom i osobom im towarzyszącym, które wysyłane są do nieprzyjacielskich wojsk w celu prowadzenia negocjacji, do czego powinni posiadać pisemne upoważnienie od dowódcy wysyłającego ich. Parlamentarzyści używają białej flagi i mogą im towarzyszyć chorąży, tłumacz, trębacz i dobosz. Korzystają oni z **przywileju nietykalności osobistej**.

¹⁴ Kategoria działań bojowych ma bardzo ważne znaczenie nie tylko dla klasyfikacji prawnej, co będzie udokumentowane szerzej w kolejnych rozdziałach.

Wszyscy żołnierze walki czynnej powinni być zaopatrzeni w **znak tożsamości (żetony tożsamości)** lub legitymację, chociaż równoznaczne z tym jest działanie żołnierza w umundurowaniu i podleganie rozkazom wojskowym.

Odmienną rolę spełniają osoby towarzyszące siłom zbrojnym na wojnie. Są to przede wszystkim żołnierze jak i osoby cywilne stanowiące personel zabezpieczający funkcjonowanie walczących oddziałów, przede wszystkim; sanitarny, kwatermistrzowski, wymiaru sprawiedliwości, administracji i duszpasterstwa. Osoby wyżej wymienione jako niekombatanci nie biorą bezpośrednio udziału w walce. Wszyscy niekombatanci powinni posiadać karty tożsamości, a karty personelu sanitarnego dodatkowo powinny być wyróżnione znakiem Czerwonego Krzyża lub Czerwonego Półksiężyca.

Normy prawa międzynarodowego szczegółowo regulują uprawnienia poszczególnych uczestników walki zbrojnej, a także jednoznacznie definiują czyny, które stanowią **przestępstwa i zbrodnie wojenne**. Dla ilustracji ich charakteru warto wymienić w tym opracowaniu niektóre czyny mające taką kwalifikację prawną:

- umyślne zabójstwo;
- torturowanie lub nieludzkie traktowanie;
- umyślne sprawianie cierpień albo ciężkich uszkodzeń ciała lub zdrowia;
- niszczenie lub przywłaszczanie sobie mienia ...;
- pozbawienie (jeńca lub osoby cywilnej) prawa bezstronnego sądenia;
- zmuszanie (jeńca lub osoby cywilnej) do służby w siłach zbrojnych państwa nieprzyjacielskiego;
- branie zakładników;
- czynienie ludności cywilnej przedmiotem ataku;

- podejmowanie ataku bez rozróżnienia, dotykającego ludność cywilną lub dobra o cywilnym charakterze;
- czynienie celem ataku miejsc nie bronionych lub stref zdemilitaryzowanych;
- czynienie celem ataku osoby, o której wiadomo, że jest niezdolna do walki.

Do ramowego katalogu **występków wojennych** należy m.in.:

- używanie trucizny lub broni zatrutej albo broni chemicznej lub bakteriologicznej;
- ogłaszanie, że nikomu nie będzie darowane życie lub wydawanie rozkazu, by nikogo nie zostawiać przy życiu, albo prowadzenie walki w taki sposób;
- używanie broni, pocisków lub środków mogących spowodować zbyteczne cierpienia.

Normy prawa międzynarodowego przedstawione w tym podrozdziale w bardzo skróconej formie służą przede wszystkim wykazaniu, że **zjawiska walki zbrojnej** nie można rozpatrywać w **izolacji**, tylko w **kategoriach czysto militarnych**. Przedstawione wyżej reguły i postanowienia warto porównać, na zakończenie prowadzonych rozważań, z podziałem uczestników walki stosowanym w praktyce dowodzenia, gdzie wyróżniane są najczęściej:

- systemy dowodzenia;
- systemy rażenia (niszczenia);
- systemy zabezpieczenia.

W Siłach Zbrojnych Stanów Zjednoczonych dla potrzeb automatyzacji procesów dowodzenia wyróżnione zostały następujące obszary funkcjonalne pola walki (Battlefield Functional Area);

- manewr;
- wsparcie ogniowe;

- obrona powietrzna;
- rozpoznanie i WRE;
- logistyka.

Z kolei w ATP – 35(B) zastosowany został podział na:

- siły walczące (j. ang. - Combat Forces);
- siły wsparcia bojowego (j. ang. – Combat Support Forces);
- siły przeznaczone do wsparcia logistycznego (j. ang. – Combat Service Support).

Przedstawione podziały wskazują na ścisły związek funkcji (zadań) realizowanych na polu walki ze strukturą sił zbrojnych. Wymaganie to **jest jednym z istotnych założeń budowy wojskowych struktur organizacyjnych**, choć nie zawsze w praktyce w pełni respektowane. Podkreślić należy, w świetle przepisów prawa, istotne również znaczenie rodzaju wykonywanych zadań przez poszczególne rodzaje wojsk na polu walki. Do podziału na żołnierzy walki czynnej, żołnierzy (kombatantów) i osoby towarzyszące (niekombatantów) przystaje ogólny podział na:

- siły do zadań stricte bojowych;
- siły przeznaczone do innych zadań na polu walki.

W świetle powyższego podziału wyraźnie trzeba wskazać na struktury o ściśle bojowym przeznaczeniu. W wojskach lądowych tym szczeblem dowodzenia jest pododdział, który zwykle wyposażony jest w jednolity rodzaj środków walki, np.: czołgi, bojowe wozy piechoty, działa, wyrzutnie rakietowe, itp. oraz przeznaczony jest do konkretnych **zadań bojowych**.

Przedstawione w tym podrozdziale zagadnienia organizacji sił zbrojnych skonfrontowane zostały z prawnymi zasadami regulującymi ich zastosowanie w walce zbrojnej, służyły one przede wszystkim wykazaniu i uzasadnieniu, że aktywnymi uczestnikami walki zbrojnej są **żołnierze**, tj. uzbrojeni, **umundurowani ludzie**. Główna rola wśród uczestników walki zbrojnej, przypada tym formacjom wojskowym, które przeznaczone do

realizacji **funkcji ściśle bojowych tzn. do bezpośredniego prowadzenia walki**, jednak o ostatecznym zwycięstwie decyduje wspólny wysiłek wszystkich struktur organizacyjnych sił zbrojnych. Warunkiem powodzenia w walce zbrojnej jest współcześnie przede wszystkim logistyka, bez której praktycznie niemożliwe są jakiegokolwiek działania bojowe. Parafrazując znane porzekadło wojskowe można powiedzieć, że **dzisiaj po pierwsze – trzeba mieć naboje**. Prawdziwość tego stwierdzenia pokazuje również zależność wyników walki zbrojnej od **warunków**, które powinny być zapewnione dla uzyskania zwycięstwa. Podstawy ekonomiczne to niezbędny warunek organizacji sił zbrojnych, a także efektywnego ich funkcjonowania w okresie pokoju, a przede wszystkim podczas wojny. Na zakończenie prezentowanych rozważań należy **skonfrontować uczestników walki zbrojnej z uczestnikami wojny**. Uczestnicy walki zbrojnej to przede wszystkim żołnierze, członkowie sił zbrojnych, **natomiast uczestnikami wojny są wszyscy obywatele wrogich państw (w tym również żołnierze)**. Wydaje się, że w świetle tego **determinantu**, jakim jest **uczestnictwo**, wyraźnie widać **istotne różnice** pomiędzy kategorią **walki zbrojnej i wojny**, a także ich współzależność. **Zjawisko wojny** jest zjawiskiem dużo szerszym, stąd **walkę zbrojną można rozpatrywać tylko na jej tle**.

2.4. Rodzaje działań wojsk a formy walki zbrojnej

Zaprezentowani w poprzednim podrozdziale uczestnicy walki zbrojnej, niezależnie od rodzaju wojsk, tj. ich ogólnego przeznaczenia, jak już wspomniano, realizują nie tylko zadania związane bezpośrednio z walką zbrojną. Na ten temat w praktyce szkoleniowej dochodzi do wielu nieporozumień, stąd w tej części studium przedstawione zostaną wyniki badań służących sprecyzowaniu istoty podstawowych kategorii związanych z walką zbrojną.

Podstawą do rozpatrywań zawartych w tym podrozdziale są sprecyzowane wcześniej główne tezy dotyczące właściwości walki zbrojnej, tj. po pierwsze – **dwustronny**, po drugie **zorganizowany charakter walki zbrojnej**.

Dwustronny charakter walki zbrojnej implikuje konieczność działania w walce **dwóch podmiotów działania**. Natomiast o zorganizowanym charakterze walki decyduje przede wszystkim jej **celowość**.

Cel jest kategorią z zakresu **teorii organizacji i zarządzania**. Jest to przyszły, antycypowany w świadomości podejmującego działanie, układ rzeczy i zjawisk. Spełnia on w działaniu zorganizowanym **rolę „mety”**, do której zmierzają zawodnicy uczestniczący w danej konkurencji. Jak najszybsze osiągnięcie mety jest dla wszystkich zawodników motorem działania, **jednak zwycięża tylko jeden**.

Podobnie w walce zbrojnej, która również ma charakter swoistego **„kryterium”** – **wynik** obiektywnie określa, która strona osiągnęła **swój cel** lub na ile obie strony zrealizowały swoje cele (zamiary), gdy walka nie doprowadziła do rozstrzygnięcia. Utożsamianie zatem **celu** walki zbrojnej z jej **wynikiem** jest błędem, który niestety bywa dość często popełniany również w publicystyce wojskowej. Przyczyny tego zjawiska upatruje się

przede wszystkim w mechanicznym przenoszeniu teorii organizacji i zarządzania do teorii dowodzenia.

Kryterium celu jest w działaniach zorganizowanych zasadniczą podstawą podziału na różne rodzaje działań. Reguła ta dotyczy również działania sił zbrojnych, które stanowią przecież zorganizowaną strukturę społeczną.

Posługując się kryterium celu można w odniesieniu do wojennego zastosowania poszczególnych komponentów sił zbrojnych wyróżnić dwa podstawowe rodzaje:

- działania związane bezpośrednio z walką zbrojną, tzw. **działania bojowe**¹⁵;
- działania związane z walką zbrojną w sposób pośredni, np. marsze, przegrupowania, postoje itp. działania.

W działaniach bojowych (stricte) wyróżniane są najczęściej dwa główne rodzaje:

- działania zaczepne, których celem jest rozbicie przeciwnika i **opanowanie terenu (obszaru)**;
- działania obronne, których **celem jest odparcie przeciwnika i utrzymanie terenu (obszaru)**;

W świetle powyższych podziałów warto również zwrócić uwagę, że pododdział (oddział, związek) przeznaczony do wykonania **zadań stricte bojowych**, np. **batalion czołgów** będzie również wykonywał zadania niebojowe, takie jak marsze i postoje.

W tym miejscu odnieść należy się do pojęcia „**zadanie bojowe**”, które w ostatnim okresie stało się przedmiotem licznych dywagacji w środowisku akademickim. Termin ten jest jednak jednoznacznie i bardzo wyczerpująco

¹⁵ Przymiotnik *bojowy* w praktyce jest nadużywany, stąd podkreśla się ścisły związek „działań bojowych” z bezpośrednim udziałem w walce zbrojnej, tj. z niszczeniem i obezwładnianiem przeciwnika.

zdefiniowany w encyklopediach i słownikach wojskowych. Stąd ograniczając się do jego istoty, trzeba wyraźnie zaznaczyć, że: **zadanie bojowe** to **cel**, który ma być osiągnięty w określonym terenie, przez żołnierza, pododdział, oddział lub związek **podczas walki zbrojnej**¹⁶.

Przedstawione wyżej uwagi służą wyeksponowaniu konieczności relatywnego kategoryzowania zjawisk walki zbrojnej. Przykładem tego może być już podstawowa struktura organizacyjna wojsk lądowych, którą swego czasu był pułk zmechanizowany. Jednostka ta składa się z pododdziałów różnych rodzajów wojsk, które przeznaczone były do wykonywania różnego rodzaju zadań, tj. do:

- **zadań bojowych**: pododdziały piechoty i czołgów, artylerii i obrony przeciwlotniczej;
- **zadań zabezpieczenia**: pododdziały logistyczne, obrony przeciwchemicznej, zabezpieczenia inżynierskiego;
- **zadań związanych z funkcjonowaniem systemu dowodzenia pułku**: pododdziały dowodzenia.

Jako tak złożona struktura organizacyjna – pułk zmechanizowany mógł w określonym czasie i miejscu wykonywać **zadania bojowe i niebojowe**, np. wykonywać marsz. Podczas marszu wszystkie pododdziały wykonują podobne zadanie, tzn. maszerują, natomiast w trakcie **realizacji zadania bojowego**, np. natarcia, poszczególne pododdziały będą wykonywały swoje, różne, specjalistyczne zadania (funkcje) dla sprawnego i terminowego jego wykonania.

Poczynione wyżej konstatacje są z kolei przesłanką do sformułowania niezwykle istotnej konkluzji stwierdzającej, że **siły zbrojne** rozumiane całościowo jako zwarta struktura organizacyjna przeznaczone są do użycia przede wszystkim w warunkach wojny oraz do wykonywania **zadań**

¹⁶ Por. *Mała Encyklopedia Wojskowa*, Warszawa 1971, t. III, s. 588, podkreślenia autora.

bojowych w walce zbrojnej. Zaakceptowanie tego wniosku oznacza, że **pierwszoplanową funkcją sił zbrojnych**, zarówno w okresie pokoju jak i wojny, jest **ich bojowe zastosowanie**, której podporządkowane powinny być (i zwykle są) **pozostałe dziedziny ich działalności.**

Przedstawione rozważania dotyczące **rodzajów działań** sił zbrojnych (wojsk) posłużyły również do wykazania ich **jednostronnego charakteru.** Podkreślić zatem należy, że **zaplanować** można tylko **własne działanie**, natomiast nie można **zaplanować działań przeciwnika.** Stąd nie można planować walki zbrojnej, lecz można planować własne działania bojowe w walce zbrojnej. Zatem przedmiotem rozpatrywań organizacyjnych mogą być również formy tych działań. Zagadnienie to najlepiej przedstawić na przykładzie podziałów zastosowanych wspólnie w ATP-35(B), gdzie wyróżnia się, według kryterium celu, następujące **rodzaje działań zaczepnych:**

- rozpoznanie walką;
- rajd;
- manewr mylący i demonstracje;
- kontratak i atak na skrzydła (uprzedzający);
- szybki (pośpieszny) atak;
- atak planowy.

Z kolei do zasadniczych **form taktycznych działań zaczepnych** w podręczniku amerykańskich sił lądowych FM 100-5 zalicza się:

- podejście;
- atak;
- wykorzystanie powodzenia;
- pościg.

Rozpatrywania dotyczące **form walki zbrojnej** stanowią również udokumentowanie jej zorganizowanego charakteru. **Forma** to przede

wszystkim kształt, obraz, fizyczne odzwierciedlenie danego zjawiska. W odniesieniu do działań zorganizowanych człowieka takim przykładem może być przedsiębiorstwo, np. fabryka, w której produkowane są określone towary. W przypadku walki zbrojnej poszczególne jej formy mogą być porównane (szczególnie przez pacyfistów) do „fabryki śmierci.” Jest to określenie z pewnością przesadzone, lecz w dużym stopniu oddające istotę i charakter walki zbrojnej.

W procesie badawczym rozwój form walki zbrojnej nie był przedmiotem szczególnego zainteresowania autora, gdyż dorobek historii sztuki wojennej jest w tym zakresie tak znaczący, że takiej potrzeby po prostu nie było. Do analiz i ocen własnych autora wykorzystano wyniki najnowszych badań, szczególnie z obszaru zainteresowania sztuki operacyjnej, lecz oparto się również na klasycznych już, polskich opracowaniach z okresu międzywojennego z nowszych publikacji szczególnie przydatna była w tym zakresie czterotomowa praca Jana Orzechowskiego „Dowodzenie i sztaby”, w której na tle rozwoju sztuki wojennej przedstawiony został rozwój form dowodzenia.

Na każdą formę działania zorganizowanego składają się przede wszystkim trzy główne elementy: podmiot działania, miejsce i czas działania. Te elementy, określane jako tzw. „**czynniki operacyjne**” mają również zastosowanie w walce zbrojnej. Są to **określone siły, miejsce (przestrzeń) i czas** walki.

Najprostszą i najstarszą formą walki zbrojnej jest **pojedynek**. W tej formie po obu stronach stają do starcia pojedynczy, uzbrojeni żołnierze (wojownicy). W starożytności pojedynek wodzów był stosowany jako sposób rozstrzygnięcia bitwy, w której obie strony nie uzyskały zdecydowanej przewagi. Między innymi w jednym z najstarszych dzieł staroindyjskiej poezji epickiej - Mahabharata - opisany jest przebieg osiemnastodniowej bitwy, którą rozstrzygnął dopiero pojedynek wodzów.

Gdy jeden z wodzów został pokonany, jego podwładni rzucili się do panicznej ucieczki z pola walki. Również w „Iliadzie” Homer opisuje pojedynki wodzów.

Pojedynek w „czystej formie” do czasów współczesnych przetrwał w postaci tzw. „pojedynku honorowego”, którego zasady opisane są m. in. w „Kodeksie Honorowym” Boziewicza. Natomiast na współczesnym polu walki pojedynki również mają zastosowanie, szczególnie w przypadku pojedynczych, nowoczesnych i zintegrowanych środków walki, np. czołgów, bojowych wozów piechoty, śmigłowców i samolotów bojowych.

Pojedynki, podobnie jak i bardziej złożone formy walki zbrojnej, tak jak potyczki i boje charakteryzują się stosunkowo małymi wymaganiami w zakresie miejsca (przestrzeni) potrzebnego do ich prowadzenia. Również czas trwania jest dość krótki, w przypadku pojedynku są to minuty, a potyczki i boje zwykle toczony są w okresie od kilkunastu minut do kilku godzin maksymalnie.

Zasadniczą formą walki zbrojnej była przez długi okres **bitwa**. Kategoria ta praktycznie do czasów współczesnych była **utożsamiana z walką zbrojną**. Tak między innymi postrzegał bitwę Carl von Clausewitz. Bitwa początkowo miała wymiar taktyczny. Znaczenie strategiczne przypisywano tzw. **bitwie walnej**. Podkreślić przy tym należy, że sprowadzenie przez Clausewitza **walki zbrojnej do bitwy** wyjaśnia w dużym stopniu tytuł jego dzieła „O wojnie”, które w dzisiejszych kategoriach należałoby raczej postrzegać jako znakomity **traktat o walce zbrojnej**¹⁷.

Utrzymujący się przez wieki stosunkowo mały zasięg rażenia środków walki powodował, że do czasów współczesnych przestrzeń, na której toczono bitwy była również niewielka.

¹⁷ Szerzej na ten temat - B. Szulc, J. Zieliński, W. Sadowski: *Prawa i reguły walki zbrojnej*, Warszawa 1997.

Pole bitwy (j. ang. **battle area**) od czasów bitwy pod Grunwaldem do okresu wojen napoleońskich niewiele się rozszerzyło. Wystarczy zestawić następujące liczby: 60 tys. ludzi w tym 50 tys. jazdy uczestniczących w bitwie pod Grunwaldem walczyło na obszarze około 30 km² (5x6 km). Rozegrana 400 lat później bitwa pod Borodino toczyła się na takim samym obszarze, a znajdowało się w niej ponad 120 tys. żołnierzy każdej ze stron¹⁸.

W okresie wojen napoleońskich wszelkie działania wojsk nie związane bezpośrednio z bitwą tj. z walką zbrojną znajdowały się w sferze zainteresowania strategii. W tej dziedzinie szereg fundamentalnych kategorii sformułował między innymi Henri Jomini. Zachowały one w dużym stopniu, aktualność, np. linie operacyjne, baza operacyjna itp. Również w tym okresie zaczęto postrzegać zjawiska towarzyszące walce zbrojnej szerzej, bitwę wiązano ściśle z manewrem wojsk. Dostrzegano istotne związki pomiędzy różnymi formami działań wojsk. Świadczą również o tym także prace Jominiego, który wskazuje przede wszystkim na potrzebę umiejętnego „operowania” posiadanymi siłami na teatrze działań wojennych. Do języka wojskowego „operacja” trafiła za sprawą austriackiego generała R. Montecuccoli, który posługiwał się tym terminem w opracowaniu dotyczącym zasad sztuki wojennej wydanym w 1664 roku. Używali go później H. Lloyd i H. Bullow. Pojęcie operacji było dobrze znane pod koniec XIX wieku, lecz rozumiano je bardzo różnie. Między innymi w rosyjskiej encyklopedii nauk wojskowych i morskich z 1891 roku stwierdza się, że każda wojna składa się z jednej lub kilku kampanii, a każda kampania – z jednej lub kilku **operacji**, stanowiącej zamkniętą całość od rozwinięcia strategicznego armii aż do ostatecznego rozstrzygnięcia w zwycięskiej bitwie¹⁹.

¹⁸ K. Nożko, *Zasady współczesnej sztuki wojennej*, Warszawa 1973, s. 21.

¹⁹ Por. St. Koziej, *Podstawy i zasady sztuki wojennej*, Warszawa 1993, s. 31

Identyfikacja **operacji jako zjawiska walki zbrojnej** jest niezwykle istotna w tej części rozważań, gdyż trzeba wyraźnie zaakcentować, że forma ta powstała niejako obiektywnie w wyniku „**rozszerzenia**” **pola walki** z powodu **dynamicznego rozwoju środków walki**, przede wszystkim broni maszynowej oraz czołgów, a także postępu w zastosowaniu lotnictwa na polu walki. Operacja objęła bowiem bitwy, boje i inne formy bezpośredniego starcia stron oraz formy działań, które nie polegają na bezpośredniej walce, lecz są jej podporządkowane (zintegrowane). Pojawienie się nowego zjawiska, jakim stała się **operacja** zapoczątkowało rozwój nowej części składowej sztuki wojennej – **sztuki operacyjnej**, którą najwcześniej formalnie przyjęto i rozwijano w Związku Radzieckim w latach dwudziestych²⁰. Zapomina się jednak, że również w Polsce okresu międzywojennego termin „operacja” był dość szeroko używany, co znalazło między innymi odbicie w postaci hasła zawartego w „Encyklopedii Wojskowej” pod redakcją mjr. Ottona Laskowskiego. Operacja jako zjawisko będzie przedmiotem wnikliwych rozpatrywań w kolejnych rozdziałach, natomiast w tym miejscu trzeba wyraźnie podkreślić **ściśle związek form i treści kategorii taktycznych** takich jak boje, bitwy z **kategoriami operacji i sztuki operacyjnej**. **Nie bez racji sztukę operacyjną** określano swego czasu mianem „**wyższej taktyki**”, stąd wiele pojęć o charakterze taktycznym zostało zaadaptowanych do sfery operacyjnej, np. zdolność i gotowość bojowa, potencjał bojowy itp. Również wiele pojęć o charakterze operacyjnym zostało przeniesione na grunt taktyki. Pomiędzy taktyką a sztuką operacyjną istnieją różnice, są to jednak **bardzo subtelne różnice**. Ich wyodrębnieniu służyły między innymi podjęte badania. W tym miejscu należy wyraźnie stwierdzić, że **przedmioty zainteresowania (badań) sztuki operacyjnej i taktyki są zbieżne. Jest nim obszar walki zbrojnej**.

²⁰ Problematyka sztuki operacyjnej w tej części opracowania poruszana jest sygnałnie.

W świetle powyższych rozpatrywań trzeba wyraźnie stwierdzić, że **operacja jest złożoną formą walki zbrojnej**. Jej wymiar czasowo – przestrzenny określa się przez tzw. **rozmach operacji**. Dla ilustracji rozmachu różnych operacji realizowanych przez określone komponenty sił zbrojnych sporządzono tabelę, w której zawarto (nieaktualne już dziś dane), które jednak obrazują wskaźniki poszczególnych czynników operacyjnych. Formy walki zbrojnej i ich rozmach przedstawione zostały w załączniku 2.

Najbardziej złożoną i jednocześnie najwyższą formą walki zbrojnej jest **kampania**. Podkreślić jednak należy, że w odróżnieniu od operacji jest to zjawisko bardzo stare, zapoczątkowane już w starożytności. Szczególnie znane są **kampanie wojenne** takich wodzów jak Aleksander Macedoński i Hannibal, a w czasach nowożytnych kampanie Napoleona. Kampania w przeszłości obejmowała dłuższy okres prowadzenia zbrojnych działań wojennych, pod jednym zwykle dowództwem dla osiągnięcia określonego celu strategicznego na teatrze działań wojennych. Składała się z bitew i innych i innych rodzajów działań wojsk połączonych zamiarem naczelnego dowódcy na teatrze.

Współcześnie **kampania** (j. wł. *campagna* – wyprawa wojenna) to całokształt **operacji strategicznych** przeprowadzonych zgodnie z zamiarem naczelnego dowództwa i kierowanych przez nie dla osiągnięcia określonego **celu strategicznego** (pośredniego wojny)²¹. Czas trwania kampanii to zwykle okres kilku miesięcy, znane są kampanie letnie, zimowe w okresie II wojny światowej.

Kampanią we współczesnych warunkach była na przykład wojna w Zatoce Perskiej w 1991 r., która składała się z dwóch głównych operacji: „Pustynna Tarcza” i „Pustynna Burza”. Analiza historyczna kampanii jako formy walki zbrojnej jednoznacznie wskazuje, że **miejsce bitwy jako jej**

²¹ Por. *Mała Encyklopedia Wojskowa*, Warszawa 1970, t.II, s.14, podkreślenia autora.

podstawowego komponentu zajęła współcześnie operacja. Podkreślić przy tym należy, że podobnie jak dawniej **cel kampanii** mógł być osiągnięty w **jednej bitwie**, tak obecnie być osiągnięty poprzez pomyślne wykonanie **jednej operacji**. Z tego też względu **operację** uznać można za **podstawową, złożoną formę walki zbrojnej**. Nie trzeba również, jak można sądzić, nikogo przekonywać, że współcześnie operacja jest zjawiskiem dwustronnym i nie można jej rozpatrywać bez przeciwnika. Szersza analiza operacji przedstawiona zostanie w kolejnym rozdziale, gdzie zagadnienia poruszone zaledwie w tej części studium znajdą również wszechstronne uzasadnienie.

2.5. Sztuka wojenna – jej przedmiot i podział

Prezentowane w tym rozdziale wyniki badań stanowią odpowiedź na pytania, które przedstawione zostały w formie ogólnych i szczegółowych problemów wymagających rozwiązania w ramach pierwszego, a zarazem głównego kierunku naukowych poszukiwań. Przypomnieć w tym miejscu należy, że służyły one dwóm celom. Po pierwsze chodziło o wykazanie, że **walka zbrojna, a nie wojna** jest przedmiotem i jednocześnie **podstawową kategorią sztuki wojennej**. Po drugie celem dociekań było wyodrębnienie **wyznacznika**, który w sposób prosty i szybki umożliwia w praktyce prawidłowo sklasyfikować dane zjawisko militarne (wojskowe).

Zadanie udowodnienia prawdziwości tezy, która została zdefiniowana w tytule rozdziału na pozór wydaje się bardzo łatwe, gdyż zapewne niektórym wystarczyłoby zacytowanie dość jednoznacznej encyklopedycznej zawartości terminu sztuka wojenna. Na przykład w „Encyklopedii Wojskowej” na temat sztuki wojennej znajdujemy ponad 5 stron dwukolumnowego tekstu. Na jego wstępie stwierdza się, że „**sztuka wojenna** jest sztuką prowadzenia wojny **wyłącznie** pod kątem widzenia **wojsk**”²².

Zdanie to może budzić współcześnie pewne wątpliwości, jednakże nie stwarza ich już „Mała encyklopedia wojskowa” wydana w 1971 roku, gdzie zawarte jest twierdzenie: „**Sztuka wojenna**, dziedzina wiedzy i umiejętności dotyczących **przygotowania i prowadzenia walki zbrojnej**.”²³ Jednakże dalsza analiza treści przedstawionych w obu encyklopediach już nie jest tak przekonująca. Wątpliwości budzi szczególnie podział sztuki wojennej, a przede wszystkim zastosowane w nim kryteria. Trudności pogłębiają historyczne uwarunkowania postrzegania zjawiska wojny i walki zbrojnej, szczególnie z okresu wojen napoleońskich, gdzie osoba cesarza Francuzów

²² *Encyklopedia Wojskowa*, pod red. mjr. Ottona Laskowskiego, Warszawa 1937, s. 782.

najpierw kojarzona była ze zwycięskim **dowódcą**, następnie z dyktatorskim **władcą**, który po zakończonej klęską kampanii rosyjskiej 1812 roku musiał abdykować. Stąd też usprawiedliwione jest, w pewnym sensie, utożsamianie przez Carla von Clausewitza zjawiska wojny i walki zbrojnej. Z tego też względu dosłowne opieranie się na klasyce może prowadzić do istotnych błędów.

Uwzględniając powyższe uwarunkowania zdecydowano w procesie badawczym oprzeć się na współczesnych rozwiązaniach polityczno-militarnych. Podkreślić bowiem należy, że w wyniku procesu demokratyzacji władzy we współczesnych rozwiniętych państwach nie ma już problemów z podziałem kompetencji w zakresie spraw politycznych i wojskowych. Wzorcowe niemal pod każdym względem są w tym zakresie rozwiązania przyjęte w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej. Ich główną zaletą jest przede wszystkim odrzucenie relikwów przeszłości, które mają jeszcze zastosowanie szczególnie w państwach europejskich, o monarchistycznej proveniencji. Z tego też względu amerykański system polityczny, szczególnie w **kwestiach militarnych** powszechnie uważany jest za **modelowy**²⁴.

Analiza amerykańskiego systemu kierowania obronnością oraz dowodzenia siłami zbrojnymi wskazuje przede wszystkim na jednoznaczne rozdzielenie kompetencji dowódców wojskowych od zakresu władzy politycznej. Stąd przy egzemplifikacji ogólnych kategorii wojny i walki zbrojnej w niniejszym studium posłużono się przykładami zaczerpniętymi z sił zbrojnych Stanów Zjednoczonych.

W celu uzasadnienia prawdziwości tezy, że przedmiotem badań sztuki wojennej jest walka zbrojna, dokonano w procesie badawczym zestawień podstawowych determinantów, które odnoszą się do zjawiska wojny i walki

²³ Op. cit. t. III, s. 268, podkreślenia autora.

²⁴ Szerzej na ten temat w zbiorowym opracowaniu naukowym pt. *Struktura organizacyjno-funkcjonalna zintegrowanego systemu dowodzenia SZ RP*, Warszawa 1997. t. I, s. 140.

zbrojnej. Zostały one już częściowo scharakteryzowane w poprzednich podrozdziałach. Zestawiono przede wszystkim kategorie **celu, uczestników i organizatorów**. Poruszono także kwestie **miejsca, obszaru** oraz czasu prowadzonych działań, szczególnie podczas charakterystyki form walki zbrojnej. Wykazano przy tym, że główną przyczyną utożsamiania zjawiska wojny i walki zbrojnej jest „**rozszerzenie pola walki**” w wyniku dynamicznego rozwoju środków walki. Podkreślono przy tym zagrożenia spowodowane globalnym (a nawet kosmicznym) zasięgiem broni oraz jej najnowszych możliwości, które powodują, że w wyniku zaskoczenia strategicznego realna stała się zagłada świata (**bez możliwości podjęcia i prowadzeniu walki zbrojnej** przez pozostałość sił zbrojnych).

Zjawiska wojny i walki zbrojnej, w świetle podstawowych determinantów przedstawione zostały w tabeli (załącznik 1), gdzie wyróżniono przede wszystkim ich organizatorów (odpowiedzialnych), ustalając jednocześnie ich charakter. **Wojna** (i pokój) jest zjawiskiem **politycznym**, o którym decyduje **państwo**, jako organizator całokształtu życia społecznego na określonym terytorium. Natomiast **walka zbrojna** jest **zjawiskiem wojskowym** (militarnym), w którym **dowódcy wojskowi** kierują (dowodzą) poszczególnymi komponentami (strukturami organizacyjnymi) sił zbrojnych, tj. żołnierzami. O walce zbrojnej (możliwości jej rozpoczęcia), czyli o użyciu sił decydują władze państwowe, stąd też w sferze zainteresowania państwa (struktur kierowania obronnego) znajdują się problemy: **jakie siły zbrojne zorganizować**, jakie środki wydzielić na ich utrzymanie, jakie cele wyznaczyć siłom zbrojnym w okresie pokoju i wojny, a także na wypadek zagrożenia.

Powyższe rozważania służą podstawowej konstatacji, że **to państwo** jest **dysponentem** sił zbrojnych, a mówiąc precyzyjniej **dysponentami sił zbrojnych**, jako całości są najwyższe organy **władzy wykonawczej danego państwa**. W tym miejscu trzeba dobitnie podkreślić, że w świetle powyższej

konkluzji poza zwartą strukturą sił zbrojnych (rodzajów sił zbrojnych) nie ma miejsca dla żadnego, najwyższego organu dowodzenia (organu wojskowego)²⁵. W stosunkach pomiędzy organem kierowania obronnością (siłami zbrojnymi), a siłami zbrojnymi jako całością **nie zachodzi bowiem relacja dowodzenia**, lecz **zwierzchnictwo** zwykle realizowane za pomocą **dyrektyw (strategicznych)**. Przytacza się w tym względzie szczególnie dyrektywę, którą otrzymał gen. Eisenhower jako Naczelny Dowódca Sprzymierzonych Sił Zbrojnych (SHAEF - Supreme Headquarters Allied Expeditionary Forces):

„ ... Zadanie: Wkroczy Pan na kontynent Europy i we współdziałaniu z innymi zjednoczonymi narodami podejmie Pan operacje, których **celem** jest uderzenie w serce Niemiec i zniszczenie ich sił zbrojnych ...”²⁶ Dyrektywa ta została wypracowana przez koalicyjny polityczno- wojskowy organ kierowania wojną z Niemcami – Połączony Komitet Szefów Sztabów, w skład którego wchodziłi przedstawiciele Komitetów Szefów Sztabów Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii. Komitet ten **opracował założenia, ustalił warunki** oraz **określił cele kampanii** sprzymierzonych na północno-zachodnim teatrze działań wojennych, w której pierwszą operacją była operacja desantowa pod kryptonimem „Overlord” rozpoczęta 6 czerwca 1944 roku.

Ten przykład historyczny przywołano celowo, gdyż pokazuje on bardzo wyraźnie sfery zainteresowania strategii i początkowo taktyki jako działań sztuki wojennej. W sposób do dzisiaj nie podważony podział sztuki wojennej sformułowany został przez Carla von Clausewitza, który jako kryterium podziału podaje stosunek do walki zbrojnej. Wypowiada się on na temat

²⁵ Uwaga ta odnosi się do różnorodnych propozycji, które były przedstawione w odniesieniu do SZ RP, szerzej na ten temat w studium autora pt. *Dowodzenie wojskami lądowymi SZ RP w skali strategicznej i operacyjnej*, Warszawa 1997.

²⁶ F. Skibiński: *Overlord*, Zeszyty KAW, Warszawa 1985.

strategii: „Jest ona wykorzystaniem **bitwy** do celów **wojny**”²⁷ Zważywszy, że twierdzi on również, że: „**Bitwa – to walka**, a celem jej jest zniszczenie lub pokonanie przeciwnika. A przeciwnikiem w bitwie są siły zbrojne stawiające nam czoło”²⁸ można sformułować dzisiejszą wersję tego poglądu: **strategia – jest wykorzystaniem walki zbrojnej (bitwy) do celów wojny.** Wniosek zatem nasuwa się następujący: aby umiejętnie wykorzystać siły zbrojne trzeba posiadać odpowiednią wiedzę, tą wiedzą jest **strategia**, często określana mianem wojenna lub wojskowa. W naszym przekonaniu podobnie jak w zakresie walki, inne dziedziny przejęły terminy typowo wojskowe, np. mówi się o strategii ekonomicznej itp. Wydaje się, że dla osób związanych z siłami zbrojnymi jest oczywistością, że terminologia tego typu to ewidentne zapożyczenia z terminologii wojskowej, stąd zdaniem autora w gronie specjalistów sztuki wojennej nie powinno się dodatkowo opatrywać przymiotnikami pojęć typowo wojskowych, np. strategia.

Strategią posługiwać się powinny (i posługują) organy kierowania obronnością, które są dysponentami sił zbrojnych. Do najważniejszych decyzji o strategicznym znaczeniu należą:

po pierwsze: podjęcie decyzji o zorganizowaniu i zasadach tworzenia sił zbrojnych w tym przede wszystkim o wydatkowaniu na nie określonego procentu dochodu narodowego;

po drugie: określenie struktury i zasad funkcjonowania sił zbrojnych, w tym przede wszystkim zasad podległości wszystkich żołnierzy;

po trzecie: ustalenie celów (zadań), do realizacji których siły zbrojne należy przygotować.

W przypadku zagrożenia (kryzysu) lub wojny najważniejszymi decyzjami strategicznymi są rozstrzygnięcia dotyczące użycia sił zbrojnych (w zakresie celu, miejsca i składu). Powszechnie uważa się, że decyzja

²⁷ Op. cit. s. 159, podkreślenia autora.

²⁸ Op. cit. s. 236, podkreślenia autora.

o mobilizacji powszechnej i uruchomieniu planów operacyjnych przez wrogie państwo stanowi wystarczającą przyczynę do **wypowiedzenia wojny** (łac. – **casus belli**). Podkreślić należy, że decyzje strategiczne wypracowywane są w poszczególnych państwach zwykle przez organy kolegialne kierujące jego obronnością. Jednak w warunkach możliwego zaskoczenia decyzje takie mogą być podejmowane jednoosobowo zwykle przez głowy państw, np. prezydenta Stanów Zjednoczonych lub Rosji, w których dyspozycji znajduje się przysłowiowy „guzik” służący uruchomieniu arsenału sił strategicznych pozostających w **pełnej gotowości bojowej**.

Z przedstawionych wyżej konstatacji jednoznacznie wynika, że **strategia jest domeną organów politycznych kierujących użyciem sił zbrojnych**. W podsumowaniu warto również przypomnieć koncepcje strategiczne, które różniły się przede wszystkim w podejściu do sposobu wykorzystania **sił zbrojnych, czyli walki**. Z pewnością do zwolenników „strategii walki” zaliczyć trzeba Carla von Clausewitza. Zgoła odmienny pogląd prezentowali zwolennicy tzw. strategii manewrowej, którzy uważali, że nie jest konieczne doprowadzenie do starcia (bitwy) i **możliwe jest osiągnięcie celów wojny bez walki**. Współczesnym przedstawicielem tego kierunku jest B.H. Liddell Hart autor koncepcji „działań pośrednich”.²⁹ Trzeba w tym miejscu wyraźnie zaznaczyć, że koncepcja ta znalazła praktyczne odzwierciedlenie w postaci tzw. „zasady strategicznej przeciwkoncentracji” (j. ang. „counter-concentration”) jako formy działania wojsk NATO na wypadek kryzysu³⁰.

Z zaprezentowanym wyżej usytuowaniem strategii w pełni korespondują rozwiązania praktyczne, które są zastosowane w kierownictwie wojskowym zarówno Stanów Zjednoczonych, jak i Sojuszu

²⁹ B.H. Liddell Hart: *Strategia, działania pośrednie*, Warszawa 1959.

³⁰ H. Fischer: *Rozważania o planowaniu działań w ramach obrony narodowej i sojuszniczej*, Truppenpraxis nr 1/1995.

Północnoatlantyckiego. Świadczą o tym jednoznacznie postanowienia dokumentów standaryzacyjnych regulujących wspólne działanie sił zbrojnych państw NATO, szczególnie w odniesieniu do wojsk lądowych ATP-35(B) oraz AJP-1(A).

W świetle powyższych rozpatrywań można stwierdzić, że funkcją (rolą) strategii jest zapewnienie dowódcom wojskowym **warunków do prowadzenia walki zbrojnej**, tzn. do użycia sił zbrojnych zgodnie z ich podstawowym przeznaczeniem (bojowym, operacyjnym).

Taki status strategii wyznacza z kolei funkcje taktyki, a w konsekwencji sztuki operacyjnej. Taktyka (i sztuka operacyjna we współczesnych warunkach) to wiedza i praktyka wskazująca jak należy zwyciężyć w walce zbrojnej. Są to więc dziedziny obejmujące tzw. „rzemiosło wojskowe” w **przypadku taktyki** oraz „**kunszt wojskowy**” w odniesieniu do **sztuki operacyjnej**. Sztuka operacyjna i taktyka zajmują się walką zbrojną jako tworzywem, z którego w wyniku zabiegów planistycznych budowana jest konstrukcja pokazująca jak można pokonać przeciwnika, czyli jak zwyciężyć w walce. **Bezpośredni związek z walką zbrojną** jest zatem, w świetle dotychczasowych rozważań, tym **wyznacznikiem**, który niejako rozdziela sferę zainteresowania ludzi w mundurach, **żołnierzy** od zakresu kompetencji **polityków**, ludzi kierujących funkcjonowaniem państwa w okresie pokoju i wojny.

W podsumowaniu trzeba wyraźnie podkreślić, że jeżeli ogólnym celem walki zbrojnej jest zwycięstwo, to strategia zapewnia odpowiednie, zbrojne, warunki dla jego osiągnięcia, natomiast sztuka operacyjna i taktyka uczy dowódców wojskowych jak zwyciężać. Stosunek do walki zbrojnej jest zatem podstawą oraz zasadniczym wyznacznikiem klasyfikacji zjawisk militarnych do obszaru strategii oraz do obszaru sztuki operacyjnej i taktyki. Wyznacznik ten pozwala rozdzielić jednocześnie sferę zainteresowania i kompetencji polityków wspieranych przez komitety wojskowe (np. Połączony Komitet

Szefów Sztabów) stosujących w praktyce – strategię, od sfery zainteresowania i kompetencji specjalistów wojskowych, dowódców, którzy w procesie organizowania działań bojowych podległych wojsk stosują taktykę i sztukę operacyjną. Subtelne różnice, które dzielą obie specjalności zostaną wygenerowane w kolejnym rozdziale prezentującym wszechstronnie zjawisko operacji.

4. OPERACJA – PODSTAWOWA KATEGORIA SZTUKI OPERACYJNEJ

Przedstawione w tym rozdziale wyniki są efektem drugiego kierunku badań, których przedmiotem była – **operacja**, rozpatrywana jako historycznie ukształtowana forma walki zbrojnej. Głównym problemem, który wymagał rozwiązania w procesie badawczym było ustalenie – czy operacja ma charakter **ogólnej, powszechnej kategorii stanowiącej przedmiot badań sztuki operacyjnej**, czy też jest to forma charakterystyczna **tylko** dla określonego szczebla dowodzenia (np. szczebla operacyjnego)?

Drugi problem badawczy miał podłoże praktyczne, gdyż chodziło o wyodrębnienie **wyznacznika**, który pozwala precyzyjnie **sklasyfikować** dane zjawisko militarne, na przykład do sfery zagadnień stricte taktycznych albo do problemów o charakterze operacyjnym.

Jak już podkreślono w rozdziale metodologicznym, przedmiot badań jakim była **operacja** rozpatrywano bardzo wszechstronnie, jednak przedstawione w tym studium wyniki analiz i ocen dotyczą przede wszystkim sprecyzowanych wyżej problemów badawczych, które choć rozwiązywane były na tle uwarunkowań historycznych, oparte są głównie na **współczesnym kształcie operacji**.

Obrazu operacji prowadzonych w przeszłości na teatrach działań wojennych dostarcza nam historia sztuki wojennej, której wielkiej przydatności do studiów operacyjnych nikt rozsądny nie stara się nawet podważać. Jednak, jak uczy również doświadczenie, każda nowa wojna stanowi w stosunku do poprzedniej swego rodzaju nową jakość, stąd wnioski z historii powinny również uwzględniać dialektyczny charakter przeobrażeń w sztuce wojowania. Przekonali się o tym bardzo szybko m.in.

budownicowie „Linii Maginota”, którzy w sposób dogmatyczny potraktowali wyniki I wojny światowej.

Powyższe zastrzeżenie wydaje się konieczne, gdyż w wielu publikacjach można spotkać opinie, że jeżeli coś sprawdziło się **w przeszłości**, to na pewno da również pozytywne rezultaty **w przyszłości**. **Niepowtarzalność zjawisk walki zbrojnej** prowadzonej na przestrzeni całej historii wojen wskazuje jednoznacznie, że takie poglądy są bezpodstawne, **szczególnie w obszarze sztuki wojennej**.

3.1. Charakter i istota operacji

Rozpatrywania dotyczące charakterystyki **operacji** najlepiej rozpocząć od przedstawienia jej definicji w ujęciu historycznym i współczesnym. Warto szczególnie zacytować w całości, mało znaną w polskim środowisku wojskowym, przedwojenną „Encyklopedię wojskową” pod redakcją majora Ottona Laskowskiego, gdzie termin **operacja** wyjaśniony jest następująco:

„**Operacja** (fr. Operation, niem. Operation, ros. Opieracja) – w znaczeniu działania wojennego weszła do literatury wojskowej we Francji i Niemczech z końcem XVIII i początkiem XIX wieku. Pochodzi od łac. **operatio** – praca. Obecnie operacja rozumiana jest jako działanie wojenne z określonym **celem szczególnym, w ramach danej kampanii**. W tym rozumieniu operacja realizuje kolejny w całości walki, etap przewidziany, lub doraźnie z potrzeby wojennej wyłaniający się, który ma na celu doprowadzenie wojsk własnych w położeniu dla nich najbardziej korzystnym dla walnej bitwy. **Kampanję** może rozstrzygnąć **jedna operacja**. Obecnie przy olbrzymich zasobach stron w mat. ludzkim i wojennym, a także wobec stale potęgujących się wartości duchowych armij walczących, będzie to coraz mniej możliwe. Jednak d-ca, przeprowadzający operację może (o ile położenie pozwala) dążyć do osiągnięcia celu o znaczeniu decydującym dla całości działań na teatrze działań wojennych lub wojny, od razu, bez realizowania kolejnych etapów – wówczas działanie tego rodzaju, ze względu na swoje znaczenie w danej kamp., nosi nazwę **operacji strategicznej**. Zwykle jednak, dopiero szereg przeprowadzonych poszczególnych operacji, znajdujących się w pewnym większym, lub mniejszym przyczynowym związku i zależności od siebie – w sumie tworzy **operację strategiczną**. Każda operacja, niezależnie od skali przeprowadzania, **jest działaniem wojennym bardzo złożonym**. Składa się ona często z szeregu działań przygotowawczych, właściwych (głównych) i uzupełniających. **Działania**

główne rozpadają się również na składniki taktyczne, do których **mogę należeć, nawet poszczególne walki**. Prowadzenie operacji odnosimy do **diedziny sztuki (dowodzenia)**. Wyniki poszczególnych **operacji**, zależnie od celów, do których realizacji dążą, wpływają na **rozwój całej kampanji** i na jej końcowy wynik. Każda operacja winna być szczegółowo przemyślana co do jej celowości i niezbędności, aby szeregiem zbędnych działań nie rozdrabniać wysiłku w kierunkach 2-rzędnych. Do działań operacyjnych, uzupełniających, odnosimy organizację tyłów operacji i jej zaopatrzenia w środki niezbędne do narzucenia walki”³¹.

W powyższej definicji zawarty został przede wszystkim **złożony charakter operacji**, a także jej **zróznicowany rozmach do operacji strategicznej włącznie**. Natomiast w mniejszym stopniu widać integrację poszczególnych form działań wojennych z bitwą. Odrywanie bitwy od operacji ma dość często miejsce w przedwojennym piśmiennictwie wojskowym. Głównym reprezentantem tego poglądu był wybitny teoretyk wojskowy gen. Franciszek Skibiński, który jednoznacznie oddziela bitwę od operacji w swoich „Rozważaniach o sztuce wojennej” pisząc między innymi, że: „**nowoczesna bitwa jest bowiem sumą operacji** kierowanych przez jednego dowódcę i zmierzającego do osiągnięcia tego samego celu strategicznego, odbywających się na tym samym (strategicznie pojętym) obszarze terytorialnym, trwającym przy tym przez znaczną ilość czasu, mierzoną niekiedy w tygodniach, a nawet miesiącach. Operacje te nie są więc w zasadzie ściśle zsynchronizowane. **Jedność czasu jest zachowana**, ale musi być rozpatrywana ze znacznymi tolerancjami, to jest znowu „**w skali strategicznej**.”³² Podkreśla jednak dalej, że pojęcie **operacji** obok czynnika

³¹ *Encyklopedia wojskowa*, pod red. mjr. Ottona Laskowskiego, Warszawa 1937, t. VI, s. 129, podkreślenia autora, pisownia oryginalna.

³² Fr. Skibiński: *Rozważania o sztuce operacyjnej*, Warszawa 1990, s. 171, podkreślenia autora, które zwracają uwagę P.T. Czytelników na treść pojęcia „nowoczesna forma walki zbrojnej” tj. **nowoczesna operacja**.

ruchu zawiera również – **czynnik walki**. Z dzisiejszego punktu widzenia ważne jest również wyeksponowanie przez gen. Skibińskiego **jedności czasu i miejsca operacji**, obok już dziś niepodważalnej – **jedności celu**.

Definicja operacji, która opracowana została w „Małej Encyklopedii Wojskowej” zawiera już w pełni jednoznaczną charakterystyką operacji. Po pierwsze podkreśla się, że „**Operacja** (łac. Operatio – działanie) w szczegółowym znaczeniu to: 1) całokształt działań wojsk (walk, bitew, przegrupowań, manewrów) oraz przedsięwzięć organizacyjnych i zabezpieczających, realizowanych w różnym czasie i na znacznej przestrzeni, połączonych **wspólnym celem i planem ...**”³³. Dalej wskazuje na historyczny charakter zjawiska operacji.

Analiza historyczna **zjawiska operacji** przeprowadzona między innymi przez prof. Jerzego Zielińskiego³⁴ dowodzi, że największe zasługi dla jej opisanie i wykorzystania ma feldmarszałek Helmuth Moltke szef Sztabu Generalnego Prus, który w bitwie pod Sadową w 1866 roku rozgromił austriacką armię dowodzoną przez feldzengmeistera von Benedeka. Uogólnione doświadczenia z kampanii 1866 roku zostały wykorzystane do wojny Prus z Francją w 1870 roku. Dostrzegł Moltke przede wszystkim **ścisły związek efektów bitwy ze sposobem operacyjnego rozwinięcia wojsk**. System pruski polegał na tym, że armie niemieckiej ładowano do transportów kolejowych po ich rozwinięciu mobilizacyjnym. Sprawnie zorganizowane przegrupowanie operacyjne, z wykorzystaniem 10 linii kolejowych umożliwiło skoncentrowanie armii w rejonie operacyjnego przeznaczenia w ciągu 19 dni, wobec przewidywanych ponad 42 dni. Jak podkreśla J. Orzechowski: „**jednostki pruskie** wyładowane z transportów **mogły natychmiast rozpocząć działania – francuskie nie.**”³⁵ Główną zasługą

³³ *Mała Encyklopedia Wojskowa*, Warszawa 1970, s. 523.

³⁴ J. Zieliński: *Polska sztuka operacyjna*, Warszawa 1995, s. 16.

³⁵ J. Orzechowski: *Dowodzenie i sztaby*, Warszawa 1973, t. I, s. 464, podkreślenia autora.

Moltkego było zatem połączenie w **jedną całość – operację** – dwóch elementów tj. **manewru i bitwy**.³⁶ Jednocześnie podkreślić również należy priorytetowe znaczenie planowania operacyjnego w stosunku do planowania mobilizacyjnego rozwinięcia wojsk. Poglądy Moltkego zdominowały pruski Sztab Generalny, który podjął walkę o prymat strategii nad polityką. Choć Moltke tę walkę przegrał w konfrontacji z kanclerzem Bismarkiem, to idee te kontynuowali jego następcy, przede wszystkim Erich von Ludendorff, który ukuł pojęcie „**wojny totalnej**”.

Właściwości **operacji** jako złożonej formy walki zbrojnej nie uzewnętrzniły się w pełni w praktyce wojennej podczas I wojny światowej, ze względu na jej pozycyjny charakter. Natomiast niemal bezpośrednio po jej zakończeniu wojna polsko – radziecka 1919 – 1920 r. dostarczyła już licznych dowodów prowadzenia złożonych operacji połączonych wspólnym **celem**, czego najlepszym przykładem jest słynny manewr wojsk polskich znad Wieprza.

Operacje prowadzone na froncie wschodnim w okresie II wojny światowej w pełni potwierdzają słuszność poglądów o **jedności bitwy i manewru**. Najbardziej wymownym przykładem jest słynna operacja okrążająca pod Stalingradem zakończona klęską potężnego zgrupowania wojsk niemieckich pod dowództwem feldmarszałka F. Paulusa. Natomiast na północno – zachodnim teatrze działań wojennych operacja desantowa pk. „OVERLORD”, która dowodził generał D. Eisenhower stanowi do dzisiaj przykład znakomicie zorganizowanej, sojuszniczej formy zbrojnych działań wojennych, która zapoczątkowała kampanię strategiczną zakończoną ostatecznym rozgromieniem sił zbrojnych Niemiec hitlerowskich.

Współczesna operacja to przede wszystkim **połączony wysiłek rodzajów sił zbrojnych**, który integrowany jest przez **jednego dowódcę**.

³⁶ J. Zieliński, op.cit., s.16.

W siłach zbrojnych państw NATO, szczególnie Stanów Zjednoczonych zaistniała potrzeba wyznaczania głównodowodzącego (j. ang. Commander in Chief) i tworzenia do prowadzenia zintegrowanych operacji rodzajów sił zbrojnych również dowódców połączonych sił zbrojnych (j. ang. Joint Forces). Natomiast w siłach zbrojnych państw wchodzących w skład Układu Warszawskiego do dowodzenia operacyjnego stworzono instytucję „dowódcy ogólnowojskowego” np. dowódcy frontu, armii itp. Dowódcy ogólnowojskowi dysponowali potencjałem bojowym wszystkich rodzajów sił zbrojnych.³⁷

Historyczne, jak również współczesne analizy **charakteru operacji** wskazują jednoznacznie na jej **złożony charakter** wyróżniający się przede wszystkim w zastosowaniu różnych rodzajów sił zbrojnych, a także różnych rodzajów wojsk dla osiągnięcia celów walki zbrojnej. **Operacja** jest zatem **złożoną formą walki zbrojnej**, w której będą występowały działania ściśle bojowe, związane ze starciem w postaci **bitwy (boju)**, a także działania towarzyszące bitwie lub z nią związane, tj. manewry, przegrupowania, marsze postojowe itp., które realizowały będą siły o **różnorodnym przeznaczeniu**.

W świetle powyższej charakterystyki można dokonać próby sprecyzowania **istoty operacji**, która polega na połączeniu dwóch podstawowych elementów walki zbrojnej, tj. ruchu (manewru wojsk) z bezpośrednim rażącym oddziaływaniem środków walki, przede wszystkim - ognia. Można zatem stwierdzić, że operacja to swego rodzaju złożona „**konstrukcja destrukcji**” odznaczająca się przede wszystkim jednością **koncepcji (sposobu) jej rozegrania**, czyli **jednością zamiaru jej przeprowadzenia**.

Powyższa konkluzja oznacza, że przyszły kształt operacji, jej „**wizja**” powstaje **najpierw** w umyśle dowódcy. Nie można mówić zatem

³⁷ Szerzej na ten temat w kolejnym podrozdziale.

o jakiegokolwiek operacji, zarówno w sferze planowania, jak również w trakcie lub po jej przeprowadzeniu bez uwzględnienia osoby „**autora**” oraz **koncepcji (zamiaru) operacji**. **Dowódca (jeden)** stanowi zatem warunek **konieczny** (łac. sine qua non) wypracowania **zamiaru operacji**, w której poszczególne rodzaje sił zbrojnych (rodzaje wojsk) będą w sposób zsynchronizowany wykonywać różne zadania (przede wszystkim bojowe) dla zrealizowania **ogólnego celu operacji**. Stąd zasada **jedności dowodzenia** – jest przede wszystkim **zasadą – sztuki wojennej**, którą m.in. sformułował Carl von Clausewitz³⁸.

W świetle powyższych konstatacji nasuwa się wniosek, że pierwszoplanowym zadaniem (funkcją) kierownictwa polityczno – wojskowego wojny (stosującego strategię) jest **ustalenie, wyznaczenie dowódcy do realizacji określonych celów strategicznych** (tzn. celów wypracowanych przy zastosowaniu strategii). Egzemplifikując ten postulat można przytoczyć przykład osoby generała Schwarzkopfa wyznaczonego na głównodowodzącego operacjami podczas konfliktu w Zatoce Perskiej w 1990 r. Gen. Schwarzkopf, posługując się **sztuką operacyjną** do zrealizowania **celów strategicznych**, w pierwszej kolejności określił potrzeby operacyjne, tj. sprecyzował **jakie siły zbrojne są mu potrzebne** do wykonania postawionego zadania³⁹ (osiągnięcia celu strategicznego). Warto zauważyć, że w AJP – 1 (A) działanie to określone jest następująco: „**Jakie warunki militarne** pozwolą na osiągnięcie zamierzeń strategicznych w rejonie operacji?”⁴⁰.

Ustalenie sił potrzebnych do osiągnięcia celu operacji stanowił rozpoczęcie procesu planowania operacyjnego. Kolejnymi „czynnikami

³⁸ Szerzej na ten temat w opracowaniu autora pt. *Dowodzenie wojskami lądowymi SZ RP w skali strategicznej i operacyjnej*, Warszawa 1997.

³⁹ O perturbacjach związanych z wydzieleniem niezbędnych, dla potrzeb operacji sił pisze gen. Schwarzkopf w swojej książce pt: *Nie trzeba bohatera*”, Warszawa 1993.

⁴⁰ AJP - 1(A), s. 2-8.

operacyjnymi”, które „wiążą” daną operację w **jedną całość** jest wyznaczony do jej prowadzenia obszar (przestrzeń) oraz czas. Czynniki te, wbrew opiniom niektórych teoretyków wojskowych, są integralnie związane z **operacją** jako formą walki zbrojnej. Zostało to już częściowo udokumentowane podczas prezentacji zbioru form walki zbrojnej w poprzednim rozdziale, gdzie pokazano, że najprostsza forma walki – pojedynek, składa się z trzech elementów: sił w postaci dwóch pojedynczych podmiotów walczących, czasu liczonego w minutach (nawet sekundach) oraz miejsca, którym może być przysłowiowa „ubita ziemia”.

Powyższe rozpatrywania jednoznacznie wskazują, że rozwiązania problemów sztuki operacyjnej poszukiwać należy przede wszystkim w obszarze dowodzenia. Można również sformułować przypuszczenie, że P.T. Czytelnicy także podzielą ten pogląd po zapoznaniu się z zawartością kolejnych podrozdziałów studium.

3.2. Rodzaje operacji

Prezentowane w tej części studium wyniki badań mają bardzo istotne znaczenie z uwagi na ich odbicie w sferze dowodzenia. Stąd, trzeba wyraźnie podkreślić, że obecne (aktualne) rozwiązania praktyczne (szczególnie w SZ RP) dość często nie przystają do prezentowanych poglądów teoretycznych, z którymi jednak **w pełni koresponduje praktyka dowodzenia** czołowych armii świata, np. w siłach zbrojnych Stanów Zjednoczonych.

Przedmiotem szczegółowych analiz są w tej części opracowania rodzaje operacji wyróżnione ze względu na **kryterium celu**. Kryterium to w pierwszej kolejności było rozważane ze względu na jego **skalę** lub inaczej ze względu na skład wojsk i tzw. szczebel dowodzenia. Chodziło zatem o ustalenie **celów** w wymiarze **strategicznym, operacyjnym i taktycznym**.

Rozważania dotyczące **celu** muszą być, z uwagi na różnorodność poglądów, poprzedzone sprecyzowaniem fundamentalnych warunków związanych z posługiwaniem się tą kategorią.

Po pierwsze – **celu** nie można mylić z **wynikiem walki zbrojnej**, co już podkreślono w poprzednim rozdziale.

Po drugie – **cel** jest kategorią z zakresu teorii organizacji i zarządzania⁴¹, stanowi zatem niejako dowód zorganizowanego charakteru walki zbrojnej.

Po trzecie – **cel** musi być sprecyzowany przez podmiot organizujący, tzn. musi najpierw istnieć organ kierowniczy, który go **opisze**.

Po czwarte – **żeby opisać cel walki zbrojnej trzeba się na niej znać**, stąd niezbędna jest **wiedza**, której może dostarczyć decydom m.in.

⁴¹ **Cel (aim):** zdarzenie zamierzone przez sprawcę (*Mała Encyklopedia Prakseologii i teorii organizacji*, T. Pszczołowski, Kraków 1978).

strategia, a personalnie wojskowe gremia doradcze w politycznym kierownictwie państwa.

Powyższe założenia dotyczące celu trzeba uzupełnić niezbędnym w tym miejscu zastrzeżeniem, że siły zbrojne są strukturą hierarchiczną, w której obowiązuje stopniowe, od najwyższego do najniższego szczebla dowodzenia, stawianie (przekazywanie) zadań (najczęściej w formie celów)⁴².

Celem strategicznym jest, w świetle powyższych konstatacji, **cel opisany** przez polityczno – wojskowe kierownictwo państwa. Cel ten stanowić będzie główną wytyczną działania **dowódcy wojskowego**, któremu **dla jego zrealizowania** zostają **podporządkowane siły strategicznego przeznaczenia**. Najwyższym dowódcą (strategicznym) w świetle rozważań dotyczących obszaru operacji, jest **dowódca teatru działań wojennych**. Zgodnie z **zasadą jedności dowodzenia na jednym teatrze** może dowodzić **tylko jeden** dowódca. Przy wyróżnieniu (dla przejrzystości rozważań) trzech teatrów działań wojennych: lądowego, morskiego i powietrznego, oznacza to, że **dowódcy rodzajów sił zbrojnych** są najwyższymi **dowódcami wojskowymi (strategicznymi)** dysponującymi **siłami strategicznego przeznaczenia, tj. rodzajami sił zbrojnych**⁴³.

Operacja, która realizowana jest przez **siły strategicznego przeznaczenia** dla osiągnięcia **celu strategicznego** (ustalonego przez kierownictwo wojny posługujące się **strategią**) jest zatem **operacją strategiczną**.

W tym miejscu trzeba wyraźnie zaznaczyć, że **podstawowym kryterium klasyfikowania celów** jest przede wszystkim **skutek (rezultat)**

⁴² **Zadanie (task)**: przyszłe zdarzenie, które zostało przez jedną osobę (kierownika) opisane i przekazane do realizacji innej osobie lub zespołowi. **Zadanie** - z chwilą przyjęcia przez daną osobę do wykonania staje się ono **celem** (podstawa j.w.).

⁴³ Obecnie ze względu na połączony charakter operacji organizuje się dowództwa połączone tzw. dowództwa zunifikowane, np. w siłach zbrojnych Stanów Zjednoczonych, gdzie takim dowódcą był m.in. gen. Schwarzkopf (Dowództwo Centralne – U.S. Central Command) odpowiedzialny za operacje wojskowe na Bliskim Wschodzie.

jego **osiągnięcia** dla celów wojny (walki zbrojnej), np. pojedynczy żołnierz (lecz specjalnie przeszkolony – strzelec wyborowy) może być wykonawcą celu o znaczeniu strategicznym, jeżeli obiektem jego działania bojowego będzie najwyższy dowódca wojskowy przeciwnika. Ze względu zatem na **skutki polityczne – decyzje strategiczne**, np. dotyczące użycia broni jądrowej muszą być podejmowane zawsze przez najwyższe władze polityczne państwa. W tym kontekście, także **sprecyzowanie dowódcy wojskowemu celu operacji jest bardzo ważną decyzją strategiczną.**

Z kolei, **dowódca strategiczny**, posługuje się **sztuką operacyjną**, która pomaga mu opracować **plan operacji strategicznej**, gdzie sprecyzowane zostają z kolei **cele operacyjne**. Cele operacyjne, są co podkreśla się wyraźnie, rezultatem **stosowania sztuki operacyjnej**. **Cele operacyjne** dowódca strategiczny przekazuje do realizacji **dowódcom operacyjnym**, np. dowódcom związków operacyjnych (zwykle wyższych), tj. dowódcom grup armii (frontu) w wojskach lądowych. Oznacza to, że **operacja strategiczna jest wykonywana siłami związków operacyjnych.**

Ostatnie zdanie poprzedniego akapitu ma tak duże znaczenie, że trzeba je powtórzyć, stwierdzając z naciskiem, że **operacja strategiczna** (tj. realizowana dla osiągnięcia **celu strategicznego**) jest realizowana **siłami strategicznymi, tj. związkami operacyjnymi** (zwykle wyższymi) poszczególnych **rodzajów sił zbrojnych**. W tym też miejscu zgadzamy się z opinią prof. Ryszarda Wróblewskiego, że „**operacja** ma przede wszystkim **sens strategiczny**”⁴⁴, lecz nie podzielamy jego dalszych konkluzji, m.in. przypisywanie gen. Powellowi dowodzenia strategicznego. Zarówno prezydent USA, departament obrony oraz szef Połączonego Komitetu Szefów Sztabów to organy kierownictwa polityczno – wojskowego państwa, które posługiwały się **strategią** dla osiągnięcia politycznych celów wojny poprzez

⁴⁴ R. Wróblewski: *Wprowadzenie do strategii wojskowej*, Warszawa 1998, s. 182.

zastosowanie środków walki zbrojnej. Natomiast **gen. N. Schwarzkopf** realizował **cele strategiczne**, tj. był **dowódcą strategicznym** dysponującym siłami strategicznymi (związkami operacyjnymi) dla osiągnięcia tych celów w **strategicznej operacji** (początkowo obronnej, następnie zaczepnej). Natomiast do opracowania planu tej, **strategicznej operacji wykorzystywał sztukę operacyjną**⁴⁵. Ponieważ rola gen. Schwarzkopfa różnie jest interpretowana trzeba podkreślić, że **dowódcą strategicznym** nie został on mianowany w okresie kryzysu w Zatoce Perskiej, lecz spełniał on już taką funkcję wcześniej jako głównodowodzący jednego z dziewięciu dowództw strategicznych sił zbrojnych Stanów Zjednoczonych⁴⁶. Natomiast podczas operacji „Pustynna Tarcza” i „Pustynna Burza” dowodził on nie tylko wydzielonymi siłami zbrojnymi Stanów Zjednoczonych, lecz wszystkimi siłami (połączonymi) zbrojnymi koalicji antyirackiej (w tym również SZ RP), tzn. spełniał dwie funkcje dowodzenia (strategicznego) na tym teatrze działań wojennych. W tym miejscu trzeba zaznaczyć, że terminologia amerykańska (ze względu na globalne interesy USA) ma swoją specyfikę, np. **teatr działań wojennych** jest określany jako **teatr wojny**. Ponieważ teatr działań wojennych funkcjonuje w międzynarodowym prawie konfliktów zbrojnych, to pojęcie jest adekwatne dla określenia największego obszaru realizacji form walki zbrojnej.

W publikacjach amerykańskich podkreśla się, że dowódca teatru działań wojennych (wojny), a więc **dowódca strategiczny** posługuje się również **strategią**, przede wszystkim jako **doradca** komitetów wojskowych, które przygotowują kierownictwu politycznemu propozycje **decyzji strategicznych**. Natomiast **sztuką operacyjną** posługuje się **dowódca teatru działań do opracowania własnego planu operacji (strategicznej)**⁴⁷.

⁴⁵ W tym miejscu różnimy się poglądami z M. Wiatrem, który gen. Schwrczkopfa nazywa „dowódcą operacyjnym”, por. op. cit. s. 147.

⁴⁶ Por. schemat Departamentu Obrony – załącznik 4.

⁴⁷ Por. FM 100- 5, Operations, Washington 1993, s. 6-2.

Oznacza to, że **sztuka operacyjna** odpowiada na pytanie: **jak prowadzić operację strategiczną?**

Z przedstawionych rozważań wynika jednoznacznie, że przedmiotem sztuki operacyjnej jest również operacja w najszerszym wymiarze, tj. **operacja strategiczna**, jako podstawowa, złożona, forma walki zbrojnej. Konkluzja ta w pełni koresponduje z wynikami badań **form walki zbrojnej**, które były już zaprezentowane w poprzednim rozdziale (patrz także załącznik 2).

W świetle przedstawionych rozważań **dotyczących skali (wymiaru) celu operacji** warto prześledzić ich drogę w dół, tj. do najniższych ogniw w hierarchii dowodzenia.

Dowódca strategiczny np. dowódca TDW formułuje w swoim planie operacji **cele operacyjne**, które przekazuje dowódcom sił operacyjnego przeznaczenia, tj. dowódcom związków operacyjnych – grup armii (frontów). Są to tzw. wyższe związki operacyjne, które są zdolne do wykonywania zadań (osiągania celów) operacyjnych. Z kolei dowódcy grup armii (frontów) będą w swoich planach operacji określać cele dla swoich podlegających ogniw dowodzenia, którym są zwykle dowódcy armii (korpusów). Następnie dowódcy armii (korpusów) wykorzystując również **sztukę operacyjną** opracowują **plany operacji armijnych (korpuśnych)**, w których sprecyzują zadania dla związków taktycznych (oddziałów), tj. dla ogniw dowodzenia, które toczą bitwy i boje, tzn. w praktyce bojowej posługują się taktyką, jako najbardziej szczegółową dziedziną sztuki wojennej.

Zgodnie z przedstawioną, w ogólnym zarysie, **hierarchią celów** poszczególnych form walki zbrojnej można wyróżnić następujące rodzaje operacji (wojsk lądowych):

- 1) operacje strategiczne;
- 2) operacje wyższych związków operacyjnych (grup armii, frontów);
- 3) operacje związków operacyjnych (armii, korpusów);

- 4) „operacje” taktyczne, tj. zastosowanie bojowe związków oddziałów i pododdziałów rodzajów wojsk w bitwie (boju).

Zastrzeżenia może budzić punkt 4, gdzie użyto określenia operacje, jednak współczesny, złożony, charakter walki zbrojnej również na najniższych, taktycznych szczeblach dowodzenia daje upoważnienie dla takiego podziału. Ponadto podział ten „czytany od dołu” pokazuje jednocześnie drogę rozwoju form walki zbrojnej, od form stricte taktycznych do złożonych, operacji o strategicznym znaczeniu. Podział ten pokazuje także, że **sztuka operacyjna** to niejako **starsza siostra taktyki**. W świetle tego podziału widać również, że dowódca związku taktycznego (dywizji) powinien nie tylko być dobrym taktykiem, ale również znać sztukę operacyjną na tyle, aby potrafił znaleźć miejsce swojej dywizji w planie operacji wyższego dowódcy. Określenie „operacja” w stosunku do szczebla taktycznego użyto także w celu pokazania, że ze względu na stronę organizacyjną poszczególne formy walki zbrojnej są bardzo zbliżone.

Oprócz skali (wymiaru) **cel operacji** opisuje przyszły stan rzeczy, przede wszystkim to, co należy osiągnąć, np. opanować lub utrzymać. W zależności od treści celu operacji można je podzielić na:

- **operacje zaczepne**, w których **celem** jest rozbicie przeciwnika i **opanowanie obszaru aktualnie zajmowanego przez przeciwnika**;
- **operacje obronne**, w których **celem** jest odparcie uderzeń przeciwnika i **utrzymanie obszaru aktualnie zajmowanego przez wojska własne**.

Powyższe cele operacji niejako automatycznie narzucają wykonawcy, jakie główne formy działań zbrojnych powinny być zastosowane dla ich osiągnięcia.

Ze względu na liczbę uczestników operacji można dokonać podziału na operacje:

- ◆ samodzielne;
- ◆ wspólne (połączone).

Operacje samodzielne realizować mogą związki operacyjne poszczególnych rodzajów sił zbrojnych, bez udziału innych rodzajów sił zbrojnych. Na współczesnym polu walki (teatrach działań wojennych) zjawiskiem powszechnym stały się jednak **operacje połączone (wspólne) rodzajów sił zbrojnych**.

Na zakończenie rozważań warto podkreślić, że przedstawione rodzaje operacji korespondują w dużym stopniu z podziałem, który jest proponowany w definicji terminu – **operacja**, zawartej w „Małej encyklopedii wojskowej”⁴⁸. Treść tej definicji również jednoznacznie wskazuje **na powszechny, ogólny charakter pojęcia operacja**, m.in. poprzez wyróżnienie **operacji strategicznych**.

Rozpatrywania dotyczące celu operacji, postrzeganego przez pryzmat poszczególnych szczebli dowodzenia wykazały jednocześnie, że **cel nie stanowi wyznacznika dla sztuki operacyjnej**. Kategoria ta ma bowiem **powszechne zastosowanie na każdym szczeblu dowodzenia**, a jego skala (wymiar) charakteryzuje przede wszystkim **skład bojowy sił**, które mogą go zrealizować, tzn. **cel strategiczny** mogą zrealizować jedynie **siły strategicznego przeznaczenia**, **cel operacyjny** – **siły związków operacyjnych**, natomiast **cele taktyczne** realizują związki, oddziały i pododdziały taktyczne. Dla zilustrowania przebiegu decyzji w poszczególnych ogniwach kierowania strategicznego i dowodzenia opracowano schemat, który prezentowany jest w załączniku 3.

⁴⁸ Op. cit. s. 523-524.

3.3. Dowodzenie i planowanie operacyjne

Wyniki analiz i ocen, które zostały przedstawione w poprzednich częściach tego rozdziału wskazują jednocześnie, że poszukiwanie wyznaczników należy prowadzić w sferze dowodzenia.

Po pierwsze – warunkiem koniecznym zaistnienia zjawiska operacji jest osoba **dowódcy**, w którego umyśle niejako powstaje wstępna „wizja” operacji.

Po drugie – dowódca po otrzymaniu celu operacji, w procesie planowania dokonuje jego „przetworzenia” na **cele cząstkowe**, które on z kolei stawia do wykonania podległym dowódcom.

Rozpatrywania dotyczące dowodzenia rozpocząć należy od przypomnienia rozważań dotyczących istoty walki zbrojnej. Wykazano wówczas, że **dowodzenie** jest bardzo specyficzną formą kierowania, **charakterystyczna tylko, dla walki zbrojnej**. Nie ma zatem zjawiska dowodzenia poza formami walki zbrojnej (poza wewnętrzną działalnością sił zbrojnych), gdyż przypomnijmy siłami zbrojnymi (jako całością) kieruje (lecz nie dowodzi) polityczno – wojskowe kierownictwo, które spożytkowuje do tego celu strategię.

Decyzje strategiczne są to zatem decyzje podejmowane **nie przez dowódców (żołnierzy)**, lecz przez organy **kierowania strategicznego siłami zbrojnymi**. Nie można zatem mówić o **dowodzeniu strategicznym**, lecz o **kierowaniu strategicznym**, gdzie podstawową formą stawiania **dowódcom wojskowym zadań (celów) strategicznych** jest – **dyrektywa strategiczna**.

Powyższe konstatacje są niezbędne dla wykazania, że **dowodzenie** jest tak specyficzną formą kierowania, spełnianą **jedynie przez dowódców wojskowych i jedynie** w relacjach **między żołnierzami**. Specyfika dowodzenia, jak już wspomniano, wynika z **istoty walki zbrojnej** i polega na

bezwzględny wprowadzaniu w życie decyzji dowódców za pośrednictwem rozkazów. Rozkazywanie jest tą jedyną formą kierowania, którą można **zmusić** drugiego człowieka do działania wbrew instynktowi samozachowawczemu, tzn. do narażenia się na utratę życia w walce zbrojnej⁴⁹.

Rozpatrywania dotyczące istoty dowodzenia należy podsumować w tym miejscu dwoma głównymi aspektami dowodzenia, które znajdują bardzo praktyczne odbicie w systemie dowodzenia. Pierwszy aspekt to postrzeganie podwładnego jako człowieka obdarzonego wolną wolą, wobec którego dowódca wykorzystuje swoje **atrybuty władzy**, tj. tzw. **dowodzenie sensu stricte**, które w nomenklaturze amerykańskiej i natowskiej określane jest mianem „**Command**”. Drugi aspekt to patrzenie na wykonawcę jak na **obiekt**, który jest **przedmiotem kierowania** w kategoriach cybernetycznych. Ta forma kierowania określana jest mianem – „**Control**”. System dowodzenia to zatem spójny system **dowodzenia i kierowania** (Command and Control - - C²).

Prezentowane wyżej teoretyczne uwarunkowania stanowiły podstawę do wypracowania rozmaitych form dowodzenia i kierowania, które znalazły powszechne zastosowanie w praktyce dowodzenia m.in. sił zbrojnych NATO. Są nimi:

- 1) dowodzenie w pełnym zakresie (Full Command – FULLCOMD);
- 2) dowodzenie operacyjne (Operational Command – OPCOM);
- 3) dowodzenie taktyczne (Tactical Command – TACOM);
- 4) kierowanie operacyjne (Operational Control – OPCON);
- 5) kierowanie taktyczne (Tactical Control – TACON).⁵⁰

⁴⁹ Szerzej na temat istoty i form dowodzenia w opracowaniu autora pt.: *Dowodzenie wojskami lądowymi SZ RP w skali strategicznej i operacyjnej*, Warszawa 1997.

⁵⁰ Por. ATP-35(B), *Doktryna taktyczna sił lądowych*, tłum. z j. ang. A. Szydłowski, Warszawa 1997.

Wymienione wyżej formy dowodzenia i kierowania stanowią rezultat ścisłego przestrzegania w systemach dowodzenia NATO **zasady jedności dowodzenia**. W myśl tej zasady na **jednym teatrze działań wojennych (w jednym obszarze operacyjnym)** kierować działalnością wszystkich sił powinien jeden dowódca.

Elementy własnego ugrupowania operacyjnego (taktycznego), którym dowódca stawia **zadania bojowe** są mu zwykle podporządkowane na zasadzie **dowodzenia operacyjnego/taktycznego – OPCOM/TACOM**. Pozostałe siły i środki, które znajdują się lub wykonują zadania w pasie (rejonie) działania wydzielonym dla danego dowódcy powinny mu podlegać na zasadzie **kierowania operacyjnego/taktycznego – OPCON/TACON**.⁵¹

Szczegółowe rozważania dotycząca dowodzenia należy rozpocząć od przedstawienia aktualnej, współczesnej struktury organów dowodzenia. Historyczny rozwój dowodzenia, który bardzo wszechstronnie przedstawia Jan Orzechowski,⁵² doprowadził do wykształcenia dwóch głównych modeli sztabowych – niemieckiego i francuskiego. W modelu niemieckim pion operacyjny znajdował się na pierwszym miejscu w strukturze sztabów wojskowych, natomiast w rozwiązaniach typu „francuskiego” na pierwszy miejscu stawiano sprawy organizacyjne, a zagadnienia operacyjne znajdowały się w gestii oddziału trzeciego. Wzory francuskiego systemu sztabowego zostały przyjęte w amerykańskim systemie dowodzenia i na nich aktualnie oparty jest system dowodzenia siłami zbrojnymi w NATO.

Analizę procesu planowania operacyjnego trzeba poprzedzić niezwykle istotnymi zastrzeżeniami dotyczącymi ogólnych zasad, które powinny być przestrzegane w zakresie przygotowania operacji. Podkreślić należy, że **okres przygotowania** operacji to przede wszystkim **okres pokoju**, stąd również proces planowania będzie zwykle realizowany w tym okresie, szczególnie

⁵¹ Szczegółowe zasady podległości są uregulowane w AJP-1(A).

⁵² J. Orzechowski: *Dowodzenie i sztaby*, Warszawa 1974.

w stosunku do **pierwszej operacji strategicznej**. Warunkiem rozpoczęcia planowania jest przede wszystkim **wyznaczenie dowódcy (dowódców) strategicznego (operacyjnych)**. W tym miejscu warto przytoczyć opinię wybitnych analityków wojskowych J.G. Hinesa i P.A. Petersona, którzy porównując systemy dowodzenia sił zbrojnych NATO i Układu Warszawskiego wskazali, że wyższość systemów dowodzenia NATO wyrażała się między innymi w ciągłym utrzymywaniu w **okresie pokoju rozwiniętej, wojennej struktury dowództw strategicznych**⁵³.

Priorytet planowania operacyjnego użycia rodzajów sił zbrojnych w stosunku do planowania potrzeb i warunków **strategicznego rozwinięcia sił zbrojnych** jest **powszechnie akceptowaną zasadą**, która w procesie dostosowywania potrzeb do możliwości ekonomicznych państwa stanowi z kolei **główną wytyczną** ustalania stopnia pokojowego rozwinięcia oraz dyslokacji wojsk. Jednakże w trakcie realizacji, w okresie zagrożenia lub wojny, kolejność powyższych procesów jest odwrotna:

- w **pierwszej kolejności** – wykonywane są przedsięwzięcia mobilizacyjnego rozwinięcia i osiągnięcia pełnej gotowości bojowej przez siły zbrojne oraz rozwinięcie wojennego systemu dowodzenia;

- w **drugiej kolejności** – dowódcy strategiczni (operacyjni) czasu „W” przejmują dowodzenie wydzielonymi siłami i przystępują do realizacji zadań **operacyjnego rozwinięcia**, jako pierwszego (przygotowanego) etapu operacji (strategicznej). Następnie, w zależności od sytuacji militarnej, opracowywane w okresie pokoju plany operacji będą w mniejszym lub większym stopniu modyfikowane albo w wyjątkowych przypadkach opracowywane od nowa⁵⁴.

Plan operacji jest zbiorem dokumentów bojowych, w którym znajduje odzwierciedlenie **sposób osiągnięcia celu operacji** przy wykorzystaniu

⁵³ Por. J.G. Hines i P.A. Peterson: *Is NATO thinking too small? A comparison of command structures*, International Defence Review 1986, nr 5, s. 563-572.

⁵⁴ Taki przypadek miał m.in. miejsce w Dowództwie Centralnym podczas kryzysu w Zatoce Perskiej w 1990 r. Patrz gen. N. Schwarzkopf: *Nie trzeba bohatera*, Warszawa 1993.

wszystkich wydzielonych sił wojskowych. Sposoby (metody) planowania operacji są w poszczególnych systemach dowodzenia zbliżone i zmierzają zwykle do najszybszego, w danych warunkach, zintegrowania wysiłków wszystkich uczestników operacji dla uzyskania powodzenia. Zasady (reguły) planowania operacyjnego w siłach zbrojnych NATO zostały opisane w dokumentach standaryzacyjnych i normatywnych, takich jak AJP-(1)A i ATP-35(B). Nie wymagają one szerszego wyjaśnienia, gdyż są oparte na tych samych podstawach prakseologicznych, które obowiązywały dotychczas w Siłach Zbrojnych RP.

Najważniejszym elementem planu operacji, jest jego część operacyjna zawierająca **koncepcję (zamiar) operacji**. Autorem tej koncepcji jest dowódca, lecz w jej wypracowaniu uczestniczy sztab, przede wszystkim komórka operacyjna (G3), której podstawową funkcją jest **zastosowanie w praktyce sztuki operacyjnej**. Głównym zadaniem oficerów operacyjnych jest opracowanie szeregu wariantów działania wojsk własnych (j. ang. Courses of Action – CoA), które są w procesie podejmowania decyzji wszechstronnie analizowane i oceniane. Do dowódcy należy ostateczna decyzja, który wariant stanowić będzie podstawę koncepcji operacji.

W sposób podobny do wyżej opisanego postępują podległe ogniwa (szczeble) dowodzenia, także na poziomie taktycznym, stąd zasadne w tym miejscu wydaje się pytanie: co odróżnia koncepcję (zamiar) dowódcy strategicznego (operacyjnego) od dowódcy taktycznego?

Analiza i ocena pracy dowództw szczebla taktycznego wskazuje, że metody i formy dowodzenia są bardzo zbliżone do pracy wyższych ogniw dowodzenia. Dodatkowym utrudnieniem, z którym spotykają się dowódcy taktyczni jest zwykle ograniczony czas na wypracowanie decyzji. Z drugiej strony dowódcy taktyczni mają **przewagę** nad dowódcami strategicznymi i operacyjnymi, która polega na tym, że dowodzą oni zwykle siłami (związków, oddziałów, pododdziałów) przygotowanymi do prowadzenia

walki zbrojnej w procesie szkolenia bojowego realizowanego w okresie pokoju. W ramach szkolenia bojowego wojska uczą się wypracowanych przez taktykę, **standardowych sposobów bojowego działania**. Stąd też, proces przygotowania natarcia lub obrony na szczeblu taktycznym może być realizowany w krótszym czasie niż na szczeblu operacyjnym i strategicznym.

Dowódca strategiczny (operacyjny) w okresie pokoju nie ma możliwości zgrać praktycznie sił wydzielonych na operację, bo po prostu nimi zwykle nie dysponuje. Z uwagi na różną wielkość wydzielonych sił, zróżnicowania dotyczące obszaru (przestrzeni) operacyjnego, a także ze względu na złożoność sposobu prowadzenia operacji każda **decyzja** określająca **konceptję operacyjnego** użycia sił strategicznych i operacyjnych **odznacza się zawsze oryginalnością**. Ta cecha odróżnia przede wszystkim plan działań taktycznych od planu operacyjnego. **Niepowtarzalność, brak szablonu (wzorca)** to cechy charakteryzujące każdą sztukę. Tę właściwość posiada również efekt praktycznego zastosowania **sztuki operacyjnej – plan operacji**.

W świetle powyższych rozważań można uznać, że **wyznacznikiem** umożliwiającym sklasyfikowanie zjawisk walki zbrojnej do sfery **taktyki** lub **sztuki operacyjnej** będzie „**stopień standaryzacji**” sposobu **działań bojowych (operacyjnych)**. **Taktyka** wypracowuje sposoby działania wojsk o **powtarzalnym „standardowym”** charakterze. Sposoby te są z kolei przedmiotem szkolenia bojowego wojsk. Jednakże na bardzo zmiennym, dynamicznym polu walki trudno znaleźć „gotowe” recepty, stąd umiejętność właściwego doboru **sposobów działań do określonej sytuacji jest również swojego rodzaju sztuką** i dlatego taktyka stanowi podstawową, fundamentalną część **sztuki wojennej**, która uczy jak skutecznie pobić przeciwnika i odnieść zwycięstwo na polu walki.

Sztuka operacyjna jak każda specjalność powinna być uprawiana przez specjalistów. Są nimi wszechstronnie wykształceni i doświadczeni

oficerowie, którzy odznaczają się tzw. „**wyobraźnią operacyjną**” niezbędną do stworzenia „wizji” przyszłej operacji. Jak każdy autor są oni bardzo „przywiązani” do swojego dzieła, stąd wielka **rola przypada dowódcy**, który musi dokonywać nierzadko dramatycznych wyborów. Zdolność **podejmowania** odważnych, często ryzykownych, lecz również odpowiedzialnych, **decyzji to domena dowódcy**. Musi on na tyle znać **sztukę operacyjną** aby zainspirować oficerów sztabu, dokonać fachowej oceny i wybrać jedno z wielu proponowanych mu rozwiązań. **Oficerowie operacyjni** to z kolei swojego rodzaju „**konstruktorzy destrukcji**” planujący najczęściej z rozmachem jak pokonać przeciwnika w walce zbrojnej. Ich rola jest w warunkach współczesnego pola walki niezwykle ważna bowiem nie reprezentują oni **żadnego rodzaju wojsk (rodzaju sił zbrojnych)**, lecz spełniają funkcję „**bezstronnego**” koordynatora wysiłków wszystkich uczestników walki, w ramach określonej operacji, dla osiągnięcia powodzenia. **Największą sztuką** jest jednak uzyskanie **zwycięstwa** przy jak najmniejszych **stratach wojsk własnych**. Tę zasadę **ściśle przestrzegano** w planowaniu operacji „Pustynna Tarcza” i „Pustynna Burza” podczas wojny w Zatoce Perskiej w 1991 roku.

*

*

*

Zaprezentowane w tym rozdziale rozpatrywania wykazały, że hipoteza robocza w procesie badawczym została potwierdzona. Udało się wykazać, że sztuka operacyjna zajmuje się wyższymi, bardziej złożonymi formami walki zbrojnej, przede wszystkim **operacją**. **Operacja** jako całość, złożona z połączenia bitwy i manewru wojsk jest zatem **podstawową kategorią sztuki operacyjnej** i jej **głównym przedmiotem badań**. Pomiedzy taktyką a sztuką operacyjną występują bardzo subtelne różnice, których

wyznacznikiem jest „**stopień standaryzacji**” sposobów działania bojowego w walce zbrojnej. Obie te specjalności są w praktyce **domeną dowódców wojskowych (żołnierzy)**. Natomiast istotne różnice występują pomiędzy sztuką operacyjną i taktyką a strategią. **Strategię** bowiem stosują do kierowania **siłami zbrojnymi** (jako całością) władze **polityczne państwa**. **Wyznacznikiem** tego podziału kompetencji jest zatem **stosunek do walki zbrojnej**. **Wojskowi walkę przygotowują i prowadzą**, natomiast politycy decydują: gdzie siły zbrojne mają być użyte i jakie cele mają być przez nie osiągnięte w walce zbrojnej. Politycy zatem zapewniają wojskowym **warunki do wykazania „kunsztu”** w sztuce **zwycięzania przeciwnika** na polu walki zbrojnej.

ZAKOŃCZENIE

Badania wykazały, że różnice pomiędzy zastosowaniem w praktyce taktyki i sztuki operacyjnej w planowaniu działań bojowych i operacji są bardzo subtelne. Stąd też wynikają istotne, formalne konsekwencje, znajdujące odbicie w funkcjonujących systemach dowodzenia, które polegają na **jednolitym nazewnictwie – całokształtu przedsięwzięć związanych bezpośrednio z przygotowaniem i prowadzeniem walki zbrojnej – zagadnieniami (sprawami) operacyjnymi**. Te zagadnienia znajdują się na trzecim miejscu w systemie dowodzenia sił zbrojnych państw NATO.⁵⁵

Na pierwszym miejscu – G(S)1, znajduje się problematyka zdolności bojowej, tj. odpowiedź na pytanie – **kim** wykonać postawione zadanie?

Na drugim miejscu – G(S)2, znajdują się zagadnienia dotyczące przeciwnika, tj. odpowiedź na pytanie – **kogo** należy rozbić (obezwładnić, zniszczyć)?

Na trzecim miejscu – G(S)3, znajdują się sprawy operacyjne, tj. sztuka operacyjna i taktyka, która uczy - **jak** pokonać przeciwnika w operacji (bitwie, boju)?

Przeprowadzone analizy wykazały także, że domeną dowódców (żołnierzy) tj. wojskowych jest tzw. „rzemiosło wojskowe”, czyli przygotowanie i prowadzenie **walki zbrojnej**, natomiast polityczno – wojskowe kierownictwo państwa powinno zapewnić dogodne warunki do jej (ewentualnego) prowadzenia, tj. odpowiednie warunki funkcjonowania sił zbrojnych, zarówno w okresie pokoju, jak i wojny.

Problematyka sztuki operacyjnej została w tym studium podporządkowana przede wszystkim potrzebom **dostrzegania** rozwoju form

⁵⁵ Sprawy operacyjne w systemach dowodzenia o niemieckim rodowodzie znajdują się na pierwszym miejscu.

walki zbrojnej i odpowiedniego sklasyfikowania zjawisk militarnych. Dlatego też warto na zakończeniu podkreślić, że:

- **dowódcy strategiczni**, np. dowódcy TDW (regionów odpowiedzialności strategicznej) stosują **sztukę operacyjną** do opracowania **planu operacji strategicznej**, na podstawie którego podejmują oni **decyzje operacyjne**, doprowadzone do wykonawców w formie **rozkazów operacyjnych**;
- **dowódcy wyższych związków operacyjnych** - grup armii (frontów) oraz **dowódcy związków operacyjnych** (armii, korpusów) **posługują** się również **sztuką operacyjną** do opracowania swoich planów operacji i ich decyzje mają również znaczenie **decyzji operacyjnych**, tj. doprowadzanych do wykonawców w formie **rozkazów operacyjnych**.

W świetle powyższych konstatacji można zatem mówić niejako o „**dowodzeniu operacyjnym**” jako formie **zastosowania sztuki operacyjnej** przez dowódców **różnych szczebli dowodzenia**. Jest to jednak określenie nieprecyzyjne w świetle istotnych różnic pomiędzy „operational command”, a „operational control”, tj. OPCOM a OPCON.

W związku z hierarchizacją ogniw dowodzenia występuje szereg nieporozumień, których źródło upatruje się w **błędym utożsamianiu szczebli dowodzenia z poziomami wojny** wyróżnionymi, np. w ATP-35(B) i AJP-1(A)⁵⁶. Nie można jednak mylić walki zbrojnej z wojną, **nie można** również umieszczać w tej samej klasie zagadnień **dowodzenia wojskami i kierowania wojną**.

Dowodzenie realizowane jest bowiem w strukturach sił zbrojnych i dotyczy przede wszystkim form walki zbrojnej. Dowódcy posługują się taktyką i sztuką operacyjną do opracowywania swoich planów działania, natomiast **kierownictwo polityczno – wojskowe państwa** w okresie pokoju i wojny posługuje się **strategią** do racjonalnego, zgodnego z interesami

⁵⁶ Por. ATP-35(B) Wprowadzenie (Introduction) s. XXII: Poziomy (szczeble) wojny (Levels of War).

państwa, wykorzystywania sił zbrojnych jako całości, a także ich poszczególnych komponentów (np. do misji poza granicami kraju).

Wydaje się, że wyodrębnione w toku prowadzonych analiz **wyznaczniki** będą pomagały dokonywać właściwej klasyfikacji zjawisk militarnych, stąd można uznać, że wytyczony cel badań został osiągnięty.

Ta opinia, to jednak subiektywne odczucie autora, który oczekuje jej zobiektywizowania przede wszystkim w postaci wniosków i uwag P.T. Czytelników tego studium.

BIBLIOGRAFIA

1. AJP-1(A) Allied Joint Operations Doctrine, 1997.
2. ATP-35(B) Land Force Tactical Doctrine, 1995.
3. ATP-35(B) Doktryna taktyczna sił lądowych, tłum. z j. ang. Szydłowski A., Warszawa 1996.
4. Biziewski J.: Pustynna Burza, Warszawa 1994.
5. Clausewitz C.: O wojnie, Lublin 1995.
6. Encyklopedia wojskowa pod red. mjr. Ottona Laskowskiego, Warszawa 1937.
7. FM 100-5 Operations, Washington, DC. 1993.
8. FM 101-5 Staff Organization and Operations, Washington, DC. 1989.
9. FM 100-15 Corps Operations, Washington, DC. 1989.
10. Hines J.G.; Peterson: Is NATO thinking too small, International Military Review nr 5, 1989.
11. Jimini H.: Zarys sztuki wojennej, Warszawa 1966.
12. Kaczmarek W., Ścibiorek Zb.: Przyszła wojna – jaka?, Warszawa 1995.
13. Kamiński St.: Nauka i metoda, Lublin 1992.
14. Konieczny J.: O teorii walki, Biuletyn WAT, Warszawa 1968.
15. Koziej St.: Teoria sztuki wojennej, Warszawa 1993.
16. Liddell Hart B.H.: Strategia, działania pośrednie, Warszawa 1959.
17. Mała encyklopedia wojskowa, t. I, II, III, Warszawa 1967-71.
18. NATO STANAG nr 2019.
19. Nożko K.: Zagadnienia współczesnej sztuki wojennej, Warszawa 1973.
20. Orzechowski J.: Dowodzenie i sztaby, Warszawa 1974.
21. Organization and Functions Guidebook, Washington 1994.
22. Podstawowe kategorie sztuki wojennej, Warszawa 1996.
23. Pszczołowski T.: Mała encyklopedia prakseologii i teorii organizacji, Kraków 1978.

- 24.Sadowski S.: Dowodzenie wojskami lądowymi SZ RP w skali strategicznej i operacyjnej, Warszawa 1997.
- 25.Schwarzkopf N.: Nie trzeba bohatera, Warszawa 1993.
- 26.Sienkiewicz P.: Inżynieria systemów, Warszawa 1983.
- 27.Skibiński F.: Rozważania o sztuce wojennej, Warszawa 1990.
- 28.Szulc B., Zieliński J., Sadowski S.: Prawa i reguły walki zbrojnej, Warszawa 1997.
- 29.Wiatr M.: Miedzy strategią a taktyką, Toruń 1999.
- 30.Wróblewski R.: Wprowadzenie do strategii wojskowej, Warszawa 1998.
- 31.Zieliński J.: Polska sztuka operacyjna, Warszawa 1995.

ZAŁĄCZNIKI:

1. Wojna i walka zbrojna (w świetle podstawowych determinantów).
2. Formy walki zbrojnej (w aspekcie czynników operacyjnych).
3. Podejmowanie decyzji w procesie kierowania i dowodzenia siłami zbrojnymi (schemat).
4. Struktura organizacyjna Departamentu Obrony USA.

WOJNA I WALKA ZBROJNA

/ w świetle podstawowych determinantów/

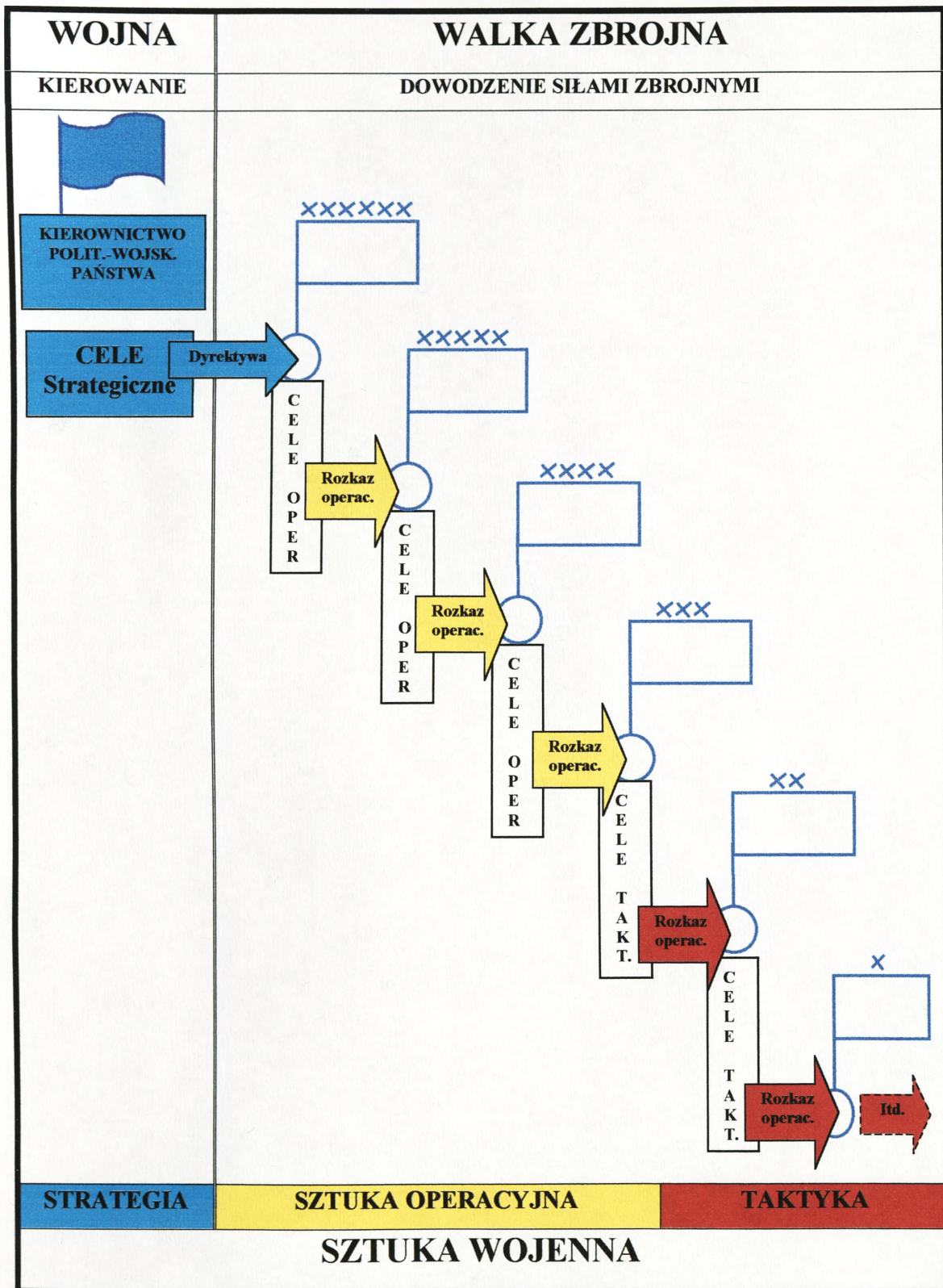
Forma konfliktu Determinanty	WOJNA	WALKA ZBROJNA
Podmiot prowadzący	PAŃSTWO /narod/	SIŁY ZBROJNE /wojsko/
Bezpośredni organizator	NAJWYŻSZY ORGAN WŁADZY PAŃSTWA	DOWÓDCY WOJSKOWI
Cel	POKÓJ	ZWYCIĘSTWO /pokonanie przeciwnika/
Obszar	TEATR WOJNY	TEATR DZIAŁAŃ WOJENNYCH
Forma kierowania	DYREKTYWA	ROZKAZ
Zastosowany dział sztuki wojennej	STRATEGIA	SZTUKA OPERACYJNA i TAKTYKA

FORMY WALKI ZBROJNEJ

/w aspekcie czynników operacyjnych/

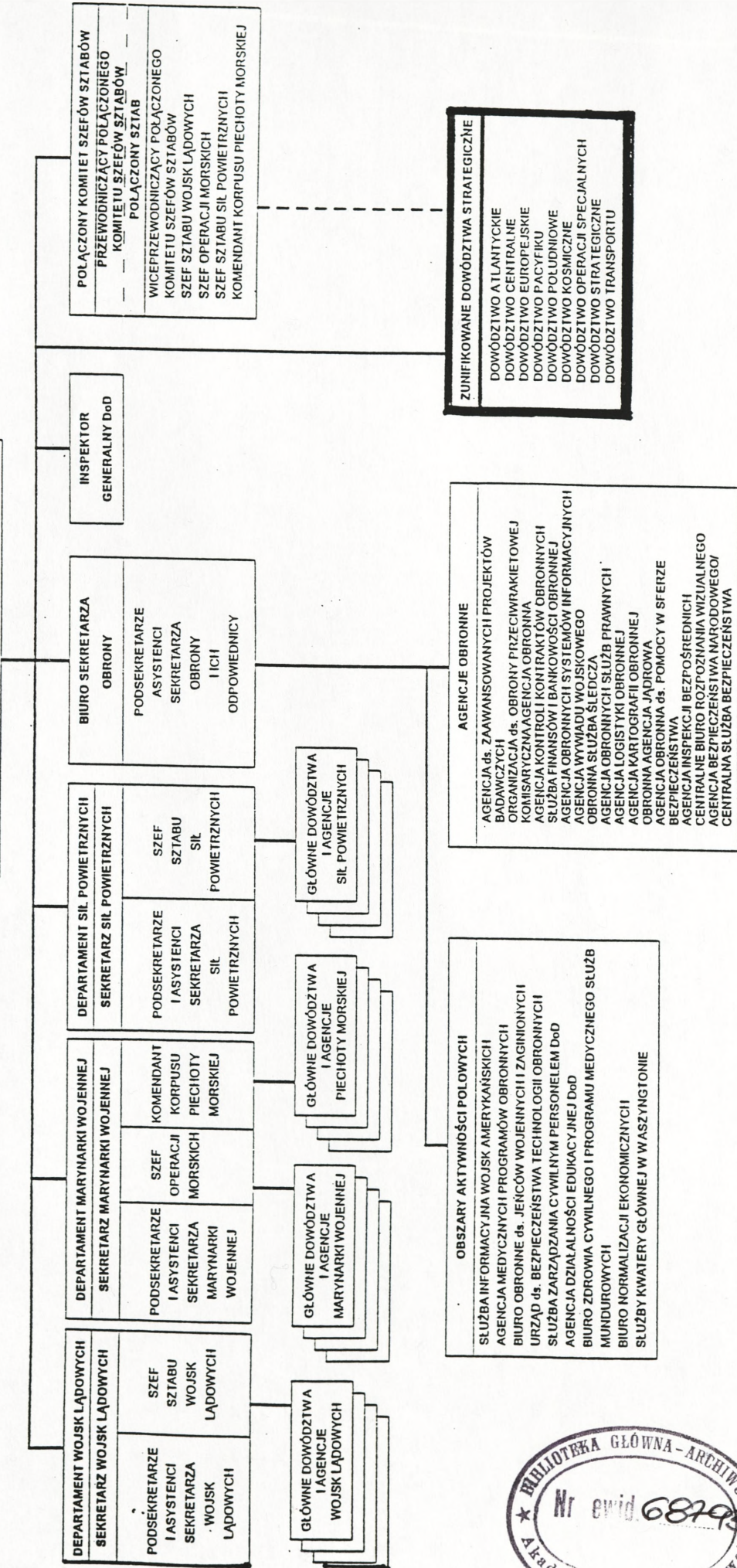
Forma	Czynniki operacyjne (rozmach działań)*		
	Sily	Czas	Obszar
POJEDYNEK	Pojedynczy żołnierz	od kilku do kilkunastu minut	<u>„ubita ziemia”</u> : odległość od kilkunastu do kilkuset metrów
POTYCZKA	Pododdział	od kilkudziesięciu minut do kilku godzin	<u>pas (reion) działań taktycznych</u> : szer. do 3 km gł. do 5 km
BÓJ	Oddział	od kilku do kilkunastu godzin	<u>pas (reion) działań taktycznych</u> : szer. 10-15 km gł. 10-15 km
BITWA	Związek taktyczny (wyższy związek taktyczny)	1 – 2 dni	<u>„pole bitwy”, przednia strefa działań bojowych</u> : szer. 30-80 km gł. 50-100 km
OPERACJA	Związek operacyjny	2 – 3 dni	<u>obszar operacji</u> : szer. do 100 km gł. 100-150 km
	Wyższy związek operacyjny	około tygodnia	<u>strefa działań bojowych</u> : szer. ok. 500 km gł. do 1000 km
	Kilka wyższych związków operacyjnych RSZ	do kilku tygodni	<u>Teatr operacji (strefa działań bojowych i komunikacji)</u> : szer. ok. 1000 km gł. do kilku tys. km
KAMPANIA	Kilka wyższych związków operacyjnych różnych RSZ	do kilku miesięcy	<u>Teatr działań wojennych</u> : szer. kilka tys. km gł. kilka tys. km

* Podane wielkości mają charakter szacunkowy i służą jedynie egzemplifikacji zjawiska „rozszerzenia” pola walki.

DEPARTAMENT OBRONY

SEKRETARZ OBRONY
ZASTĘPCA SEKRETARZA OBRONY

Źródło: Department of Defense. Organization and Functions Guidebook, Washington 1994, s. 3. Stan na październik 1994 r.